

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Impérium jako aktér mezinárodního systému
starověkého Středomoří a Přední Asie**

Jakub Šich

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Impérium jako aktér mezinárodního systému
starověkého Středomoří a Přední Asie**

Jakub Šich

Vedoucí práce:

Mgr. Lubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Lubomíru Luptákovi, Ph.D. za odbornou pomoc, kterou mi poskytl během psaní této bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Charakteristika pojmu impérium	5
2.1. Koncepce impéria	7
2.1.1. Stavba a stabilita	10
3. Počátky Starověké Mezopotámie	12
3.1. Geografický charakter	13
3.2. Doba před prvními městskými státy	14
3.2.1. Prvopočátky zemědělství a chovu dobytka	15
4. První kultury	16
4.1. Sousední civilizace a kontakty	18
5. Historie urucké kultury	20
5.1. První byrokratický aparát	21
5.2. Sumer – raně dynastické období	23
6. Historie Akkadské říše	24
6.1. Charakteristika státu	26
7. Historie III. dynastie z Uru	29
7.1. Charakteristika státu	31
8. Historie Chammurapiho éry	34
8.1. Období před Novoasyrskou říší	36
9. Historie Novoasyrské říše	37
9.1. Charakteristika státu	40
10. Historie Achaimenoců	41
10.1. Charakteristika státu	43
11. Závěr	44
12. Seznam použité literatury	47
12.1. Internetové zdroje	49
13. Resumé	50
14. Přílohy	51

1. Úvod

Na začátku všech velkých civilizací stála neolitická revoluce, která započala někdy na začátku 10. tisíciletí před n. l. Do této doby lidé nežili usedlým životem, čili ani neměli potřebu zůstat déle na jednom daném místě a například zakládat velké osady či dokonce města. Živili se sběrem plodin a lovem. Postupně začali obdělávat půdu a setrávat déle na jednom určitém pozemku. Právě tato revoluce změnila život a způsob chování a vývoje lidských společenství. Lidé se začali usidlovat kolem velkých toků. Šlo o racionální rozhodnutí. Měli tak dostatek vláhy pro své zemědělské produkty. Povodí Indu, Žluté řeky, Nilu, Eufratu a Tigridu byly hlavními oblastmi našich nejstarších civilizací a kultur. Tehdy bylo vše závislé na dostupnosti a zásobě vody. Lidé zatím neměli žádné důmyslné zavlažovací prostředky. Revoluce byla pouze začátkem nového vývoje v lidských dějinách. Kolem těchto řek vznikaly nejstarší civilizace jako ta egyptská, čínská, indická, ale také mezopotámská.

Právě Starověká Mezopotámie je předmětem mé práce. Zejména vývoj a zánik centrálně řízených státních útvarů v této oblasti. Toto téma jsem si vybral, protože mě přišlo velice zajímavé. Mezopotámie mě vždy fascinovala a její historie mi přišla obdivuhodná. Je až neuvěřitelné, jak byla tato civilizace podobně jako jiné např. egyptská, na svou dobu vyspělá a moderní. Právě zde můžeme vidět první velké moderní městské státy a také státní útvary. Mezopotámská kultura nám také může ukázat, jak se velice vyspělá a strukturovaná říše může rozpadnout. Měli bychom pozorně studovat tyto staré civilizace, které nakonec potkal kolaps a následně zánik. Některé příčiny by mohly být přínosné i pro naši civilizaci, abychom se vyvarovali chyb a nedošlo k zániku i naší civilizace.

Mezopotámie znamená v překladu „mezi řekami“. Perfektně to dokládá polohu Mezopotámie. Rozkládá se podél řek Eufratu a Tigridu. Tyto řeky pramení na severu v horách v Anatólii, v dnešním Turecku.

Největší koncentrace měst se nacházela na jižních částech těchto toků. Mezi oběma řekami v dnešním Iráku. Právě zde se nacházely nejúrodnější oblasti. Některá známější a významnější města ležela i mimo tuto aglomeraci, například Ninive, v pozdějších letech známá svou knihovnou, ležela až na severu u hor na řece Tigris. Podobně na tom bylo i město Aššur.

V tehdejší době ústila každá řeka do moře samostatně, dnes se stékají a ústí do Perského zálivu společně. Toto je důkaz, že za tisíce let docházelo k častým změnám v životním prostředí. Mezopotámie měla přírodní hranice, na severu a na východě hory, na jihu Perský záliv a na západě poušť. Pouze tento úrodný pruh poskytoval ideální podmínky k rozkvětu lidských společenství. Počátky mezopotamské kultury sahají až do 7. tisíciletí př. n. l. V tomto období je počátek i zřejmě podle pověstí nejstaršího města Eridu. Ten byl vybudován v halafské/obejdské kultuře. Podle novějších poznatků se toto označení dostává Uruku. Právě již v těchto stoletích začínají vznikat mezopotamská města, kromě Eridu i další např. Ur, Lagaš nebo Umma. Obejdská kultura je pak následována uruckou, zřejmě nejvíce zlomovou v historii Mezopotámie. Kultury se časem vyvíjely a měnily podle politické situace v Mezopotámii, podle toho jaké město či uskupení bylo u moci. Každá kultura něčím novým přispívala, ale zároveň využívala poznatky ostatních kultur. Například urucká kultura rozvinula téměř do dokonalosti zavlažování.

V Mezopotámii vždy vládlo město či nějaký stát, který disponoval v dané době největší silou. Od nadvlády sumerských městských dynastií, přes Akkad, Chammurapiho říši, až po říši Novoasyrskou. V kontextu celého mezinárodního systému nesmíme také zapomínat na starověký stát Elam s centrem v Súsách, který vedl časté pře a konflikty s mezopotámskými státy. I přes nadvlády určitých státních útvarů, byly základní jednotkou a často hlavními aktéry samotné městské státy. Městské státy byly od počátku dosti vyspělé. Disponovaly vyspělou

společenskou hierarchií i složitými technologiemi. Nechybělo zavlažování nebo nové trendy v zemědělství. Obrovsky vyspělá již byla právní sféra. Všichni známe například Chamurappiho zákoník. V mezopotámských městech disponoval král a vrchní kněží prakticky neomezenou mocí. V této době, podobně jako dnes, žila většina, více než polovina lidí ve městech (jednalo se o velmi vysokou míru urbanizace). Veškerý společenský i politický život se odehrával chráněn za hradbami města. Panovníci disponovali nejen exekutivní a legislativní mocí, ale také mocí soudní. Přesto i tato vyspělá společnost se nevyvarovala chyb a nevyhýbaly se jí pády.

Vývoj a život říší popisuje i Alexander Motyl ve svém díle *Imperial Ends*. Právě zde nastiňuje i vztah centra a periferií, který byl v Mezopotámii běžný. Neboť vždy jedno město udávalo řád ostatním městům. Podle jeho teorie si říše procházejí určitými stádii. Éru vzniku a rozkvětu vystřídá období úpadku. Může dojít k úplnému kolapsu říše, po kterém může nastat i určité obrození bývalých struktur. Přesto k zániku každé říše neodvratně dochází, a to působením mnoha faktorů. Často kvůli špatným politickým krokům, klimatickým změnám nebo se stát sám postupně vyčerpá. Zároveň je jasné, že každá říše se nemusí vyvíjet přesně podle konceptu. Například u každého aktéra nemusí dojít k obrození a znovu vytvoření státního celku.

V první části své práce budu pracovat s jeho dílem *Imperial Ends*. Vyjmenuji etapy impéria. Popíši jeho stavbu, která je podle mého názoru nejdůležitějším aspektem, podle kterého můžeme celky nazývat impériem. Dále se zaměřím již pouze na samotnou Mezopotámii. Na začátku přiblížím přírodní podmínky oblasti. Bez těchto předpokladů a charakteristik by nikdy nevznikla tato civilizace právě zde. Poté zmapuji vývoj prvních kultur Mezopotámie. Od hassúnské až po uruckou, která stála u zrodu budoucích městských států a sumerské epochy. Nebudu se zabývat úplně všemi dynastiemi a státy, které se během tisíců let v tomto

regionu objevily. Popíši pouze aktéry, které dokázaly ovládnout celou oblast Mezopotámie a nastolit centrální vládu. Přesto krátce popíši uruckou a sumerskou historii s jejich fungováním státu. I když v této rané době nebyla nastolena žádná trvalá správa nad celou oblastí, je to důležitý okamžik pro formování tohoto systému. Neboť charakter těchto státních celků udával vývoj dalších staletí.

Cílem mé práce bude zmapovat existenci států, které dokázaly ovládnout celou Mezopotámii, od jižních oblastí Sumeru až na sever podél řek Eufratu a Tigridu. Postupně popíši historický vývoj a charakter státu Akkadské říše, III. dynastie z Uru, Chammurapiho Babylónu a především Novoasyrské říše, která se stala opravdovým impériem s rozlohou, které se dřívější mezopotámští „aktéři“ ani nepřiblížili. Ke konci ještě krátce popíši i Achaimenovskou dynastii, která na Novoasyrskou říši navázala a ovládla ještě větší území. Nicméně nebyla tak úplně mezopotámským státem. Sice ji ovládla, ale její prapůvod a centrum leželo mimo oblast dnešního Iráku, v Íránu. Všechny tyto výše zmíněné státní celky dokázaly po určitou dobu ovládnout celou Mezopotámskou nížinu. I když většinou na přibližně jedno sto let. Až Novoasyrská říše dokázala svým provinciím dominovat téměř tři století.

2. Charakteristika pojmu impérium

Impérium je pojem, se kterým jsme se setkali všichni. Označení nějaké země impériem v nás vyvolá představu nějaké ohromné oblasti, která shlukuje velké množství obyvatel. Říši, která disponuje ohromnou silou, jak materiální, tak hlavně vojenskou. Tímto pojmem označujeme největší mocnosti historie, římské impérium, německou říši, egyptskou, ale i tu mezopotámskou. V této oblasti bádání byl důležitým autorem Alexander Motyl, který se zabýval impérii, jako politickými systémy¹. Zmapoval vývoj impérií od jejich začátku, přes krize až po jejich konec. Právě s jeho teorií se budu snažit pracovat a pokusím se jí popsat. A následně nacházet podobnosti a rozdílnosti v dále rozebíraných říších.

V oblasti historického výzkumu existovala vždy řada vědců, kteří se zabývali studii státních útvarů, které svou složitostí a velikostí tvořily říše či impéria. Vlastně není tak důležité, jak tento útvar nazveme. Tito historici zkoumali konkrétní impéria již od začátku historického bádání². Starověké říše nebyly předmětem zkoumání pouze pro historiky, ale i pro archeology, antropology nebo teoretiky mezinárodních vztahů. Přesto se ve všech těchto výzkumech a pracích impériím (říším) jako samostatnému politickému systému nedostávala nijak velká pozornost. Za poslední desítky let 20. století bylo publikováno pouze pár knih a článků o impériu jako politickém systému (Motyl 2001: 1-2).

Tento přístup vědeckého bádání pozměnil například i Michael Doyle³. Ten se ve svém díle také pozastavuje nad pramalým zájmem zkoumat tento politický subjekt v nedávné historii. Jeho teorie, ač je odlišná od Motyla, se zakládá na stejných aspektech. Jde o vztah mezi centrem (jádreem) a periférií. Kde stejně jako u Motyla centrum dominuje

¹ Alexander J. Motyl (1953) je jedním z předních politických vědců, zabývajících se vývojem a konceptem impéria.

² Známým historikem byl například Edward Gibbon (1773-1794) autor knihy *Úpadek a pád římské říše* (Motyl 2001: 1).

³ Roku 1986 publikoval knihu *Empires*.

periferii ve všech ohledech. Jedná se o sílu a dominanci centra nad slabostí periferie (Doyle 1986: 11-12).

Důvodem proč se tomuto politickému systému nedostávalo takové pozornosti, je hned několik. Tím prvním, který Motyl zmiňuje, může být koncepční problém. Impérium je těžko definovatelný pojem, tím pádem je nelehké jej popsat. Akademici charakterizují impérium jako politicky centralizované uskupení s vysokým počtem národních etnik (Motyl 2001: 2). Ovšem to je i charakteristika samotného státu. Takže jak můžeme odlišit impérium od státu? Nemůžeme jej odlišit ani podle počtu etnik, ani zdali je daná země velmoc. Impérium je pojem, který označuje určité říše, ale nedává nám vysvětlení pojmu impéria, dokud si nevytvoříme koncept. A právě Motylův koncept v dalších odstavcích popíše.

Podle Motyla má impérium ještě několik dalších problémů, které zapříčiňují opomíjení tohoto pojmu a dělají jej obtížně zpracovatelným. Například teoretický problém souvisí s hybridní povahou říší. Říše jako politický subjekt působí současně na dvou úrovních politické sféry, a to jako mezinárodní aktér, tak i strukturovaný politický systém s centrem a periferiemi. To dokazuje složitost, se kterou se musejí mezinárodní teoretici i historici a další badatelé potýkat. Další složitost můžeme nalézt také z historického i z politického úhlu pohledu. Z historického hlediska vymizela poslední velká impéria s koncem 2. světové války. Ta ukončila život starých impérií, která trvala několik staletí. Například britského, holandského nebo portugalského způsobu (Motyl 2001: 2-3).

S nástupem dekolonizace udávaly směr politického bádání a publikování spíše problémy spojené s otázkou politického rozvoje, legitimacy nebo participace obyvatel na politických rozhodnutích. Tím nezbylo příliš místo pro zabývání se charakteristikou a vývojem říší jako politických aktérů. Ani politická situace tomu nepomohla. V době studené

války se lidé nezabývali impériem, neboť bylo často zmiňováno i v souvislosti se Sovětským svazem, jako „impérium zla“⁴ (Motyl 2001: 4).

2.1. Koncepce impéria

Alexander Motyl pracuje ve své koncepci a charakteristice impéria i s modely a názory jiných autorů. Za mnoho vděčí Johanu Galtungovi, na jehož modelu částečně založil i svou teorii⁵. Právě jeho „*structural theory of imperialism*“ dala základ Motylově koncepci (Motyl 2001: 12). Galtung imperialismus vysvětluje jako politický vztah mezi „center nation“ a „periphery nation“. Mezi těmito celky může panovat soulad zájmů, nesoulad zájmů nebo dokonce střet zájmů. Určitou roli v tom hraje dominance centra. V centrální oblasti sídlí vláda. Má kontrolu nad vším, čili i nad periferiemi. Motyl charakterizuje imperialismus jako politiku, součást *policy*, kdežto politické vztahy představují občanský řád, *polity*. I přes několik výhrad ke Galtungově modelu, oceňuje přínos tohoto díla, které ukázalo, že impérium je o vztazích mezi jednotlivými celky, které tvoří impérium nebo, že periferie disponuje také svými elitami (Galtung 1971: 83; Motyl 2001: 13).

Motyl ve své knize vytvořil určitý koncept impéria. Samotné impérium prochází několika vývojovými stádii. V průběhu existence říše dochází nejprve k jejímu úpadku, postupnému oslabování, které je příčinou kolapsu. Ovšem kolapsem impérium ještě nekončí a dochází částečně k určitému oživení. Při popisu impéria se zabývá také například kontinuitou (spojitostí) impéria nebo formalitou vlády. Jeho celková charakterizace impéria obsahuje několik bodů (Motyl 2001: 4). Definuje impérium jako hierarchicky organizovaný politický systém s životně důležitým centrem (jádreem), na které jsou napojeny periferie. Centrum a elity zde působící dominují nad periferiemi a jejich elitami. Periferie slouží

⁴ Ronald Reagan použil toto označení o SSSR (Motyl 2001: 3).

⁵ Johan Galtung je významný norský vědec. Autor například *A structural theory of imperialism* (Galtung Institute 2014).

jako důležití zprostředkovatelé informací pro centrum impéria, které sbírají z celé říše. Všechny komunikační kanály spojují periferie s centrem, ale nespojují periferie mezi sebou, vše je podřízeno silnému centru. Žádné kontakty a vztahy nemůžou fungovat mezi periferiemi navzájem, pokud jim je nezprostředkuje centrum. Toky informací, ale i silnice, říční doprava jsou nesmírně důležitou vlastností vztahu centra a periférii, bez kterých impérium nemůže existovat (Motyl 2001: 17). V tomto uspořádání proudí toky informací z periferií do centra a nazpět. Interakce mezi centrem a periférií je vertikální, ale mezi periferiemi navzájem chybí. Centrální elity mají moc nad obrannou politikou, kontrolují armádu, regulují ekonomiku, přerozdělují finance, zpracovávají informace, které pak předávají i okrajovým oblastem, tvoří legislativu nebo dohlížejí na hranice země. Elity v perifériích pak realizují tyto rozkazy. Tímto se tyto vztahy mezi centrem a periférií liší od dnešních centrálních elit a regionálních elit. Dnes mezi nimi panuje rovnost (Motyl 2001: 13).

Dalším znakem je propojení, kontinuita impéria. Impérium je buďto pevně propojené, všechny části se nacházejí u sebe a sousedí spolu. To je případ i Mezopotámie. Nespojená impéria jsou volně uspořádána a často disponují nějakým zámořským územím, v tomto případě můžeme mluvit například o římském, španělském, či britském impériu (Motyl 2001: 4-5).

Mezopotámie, přestože se na začátku skládala z jednotlivých městských států, tak následně, v případě říší se jednalo o těsně propojené celky. Možná malou výjimkou byla Achaimenovská (perská) říše, která si se svou ohromnou velikostí musela poradit s velkou vzdáleností mezi centrem říše a nejvzdálenějšími periferiemi, které se nacházely až u Egejského moře v dnešním Turecku.

Vláda v těchto říších je buď formální či neformální. Záleží na vztazích mezi elitami v centru a v perifériích. Pokud centrum jasně dominuje nad periferiemi a neustále se vměšuje do jejich politického i hospodářského života, jedná se o formální vládu. Pokud tento vliv není tak velký, jedná se o neformální vládu. V případě úpadku a poklesu impéria, tyto stádia přicházejí, když centrum ztrácí dominanci nad periférií nebo dochází k poklesu centrální moci obecně anebo moci vojenské. Říši může narušit i vznik nějaké nové periferie uvnitř stávajícího systému. Často tento úpadek doprovázejí válečné konflikty, jak uvnitř samotného státního celku, tak i se sousedními státy (Motyl 2001: 19).

Daleko závažnějším problémem, který může uspíšit kolaps impéria, může být ztráta nějaké části státu nebo samotné periferní oblasti. Problém se zvětšuje, pokud byla tato oblast význačně důležitá pro fungování celého systému. V případě Starověké Mezopotámie, ale i dalších impérií, by se muselo jednat o zásadní oblasti s hospodářským nebo i vojenským potenciálem, například výživné nížiny u říčních toků, které zásobují centrum potravinami, ale i určité hraniční oblasti a města, která plní funkci obranného valu celé říše před nepřáteli. Kolaps nastává ve chvíli, pokud dojde k rychlému a úplnému zhroucení říše. Náhlý kolaps znamená rozpad zavedené hierarchie. Jde o zhroucení základní struktury, jak udává Motyl, nastává „rozpad základní jaderné struktury impéria“. Po tomto okamžiku je zhroucení nastaveného politického systému de facto nevyhnutelné. Ovšem může nastat i obnovení impéria nebo tzv. „reimperializace“. Dochází znovu ke konstituování základní vládní struktury říše mezi bývalým centrem a všemi nebo pouze některými bývalými periferiemi. Přesto, jako u většiny konceptů a teorií, nemáme jasné linie, které by oddělovaly zcela stoprocentně tyto charakteristické znaky. Nedokážeme jasně oddělit formální od neformální vlády nebo kontinuitu od diskontinuity (Motyl 2001: 40-41).

Tento koncept nemá jasně charakterizovat nebo škatulkovat impéria, neboť také není bezchybný, má pouze pomoci s popisem jejich určitých stádií a pomoci nám ukázat etapy impéria, které nesměřovaly vždy k lepšímu. Žádné impérium v historii se neobešlo bez úpadku anebo dokonce kolapsu. Některé zažily i podle Motyla „znovuobrození“ čili oživení, ale netýkalo se to všech. Takto rozdělené etapy tohoto konceptu se neprojevovaly u každého státního útvaru stejně, nemůžeme je všechny najít u každého politického systému, které se zdá být impériem. Každé mělo svůj vlastní vývoj a ovlivňovaly jej odlišné faktory. Například hospodářského nebo bezpečnostního charakteru.

2.1.1. Stavba a stabilita

Pokud chceme něco nazývat impériem, tak bychom měli vědět, co je impérium a co není. Motyl to popisuje na vztahu a členění centra a periferie. Udává zde i definici Bruce Parrotta, který definuje impérium jako „dominantní správu společnosti, která disponuje suverenitou nad dvěma, či více podřízenými společnostmi, které se koncentrují v určitých oblastech nebo „domovinách“ uvnitř říše.“ Nejedná se tedy o impérium, pokud centrum nemá nadvládu a nespravuje alespoň dvě periferie. Pokud centrum ovládá alespoň dvě jiné územní jednotky, tak můžeme mluvit o systému impéria⁶. Tento aspekt tvoří hranici pro vymezení impéria jako centrálně strukturovaného politického systému (Motyl 2001:16).

Ačkoliv všechny imperiální systémy vymezujeme určitými charakteristickými znaky, hlavně co se týče struktury, které nám pomáhají zahrnovat systémy bez ohledu na dobu nebo místo ve kterých existovaly, tak nemůžeme všechny impéria rozdělit podle stejných typů, neboť každé se vyvíjelo jinak a nemusely jejich vývoj ovlivňovat stejné okolnosti jako u jiných říší (Motyl 2001: 18). Proto je nejzákladnější dělení imperiálního politického systému na základě struktury. Prvním rozdílem může být

⁶ Viz příloha č. 1

vzdálenost centra od periférií. Za druhého dělitele můžeme považovat počet periférií, čili kolik vztahů produkuje centrum s periferiemi, minimální počet je od dvou do nekonečna. Právě podle tohoto dělíme kontinuitu a diskontinuitu. Pokud má impérium pár periférií blízko u sebe, tak se jedná podle Motyla o kontinuální impéria, na druhé straně s delšími vzdálenostmi a vícero periferiemi se jedná o diskontinuální impérium. V zásadě první případ platí pro kontinentální říše, jejichž územní celky jsou blízko u sebe sousedící. Samozřejmě s rostoucí velikostí může být i tato říše opakem. Diskontinuální říše disponují nejčastěji nějakými zámořskými provinciemi (britské, francouzské). Posledním příkladem může být tzv. hybridní struktura, kdy některé celky jsou pevně spojené s centrem a některé jsou například na druhé straně planety, jednalo se o Třetí říši (Motyl 2001: 19-20).

Podle Motyla je zásadním bodem impéria udržení stability. Což je celkem obtížné vzhledem k rozloze. Zaprvé pomáhají stabilitě efektivní mechanismy centra distribuovat zdroje po celé říši a zajišťovat její ochranu. Pohyb zboží nebo i lidí mezi centrem a periferiemi umožňuje ovládat centrálním elitám celou říši. To umožňuje posílat prostředky z bohatších částí do těch chudších a obohacovat i hlavní město výtobytky periférií. To platí v případě, že vládcové nejsou příliš hamižní. Další vlastností je možnost společné obrany proti případným nepřítelům. Stejně jako rozesílá zboží, může bez problému přesouvat vojska tam, kde je potřeba se bránit. Toto je velice účinné v případě kontinuálního impéria, které nemusí překonávat velké vzdálenosti. Nicméně ani toto nezajišťuje dlouhověkost (Motyl 2001: 22-24).

Za další, tato struktura centra a periferie podporuje dominanci centra, která je akceptovatelná periferiemi. Centrum disponuje větším bohatstvím, než kterákoliv jiná periferní oblast. Periferie mohli pozměnit dominanci pouze v případě, pokud by se spojily, což bylo téměř nemožné, neboť spolu komunikovaly pouze díky propojení přes centrum.

Zároveň jsou periferie přispěvateli a příjemci, což je staví do konkurenční situace. Bohatství jim přinášely kontakty s centrem a ne s ostatními periferiemi. Navíc byly tyto obchody výhodné i pro ně samotné. Rozvíjely i samotné periferní oblasti, které se díky tomuto spojení modernizovaly. Tyto aspekty zvětšovaly pozici a stabilitu moci centra nad periferiemi (Motyl 2001: 22-24).

Motyl zmiňuje, že konec impéria nastává především v případě, když periferie začnou komunikovat mezi sebou nebo s oblastmi, které nejsou periferiemi. Dokud se tak nestává, tak imperiální struktura stále existuje (Motyl 2001: 22). Ve Starověké Mezopotámii můžeme najít především ukázky, kdy působilo hned několik z výše zmíněných faktorů současně. Jak náhlé tlaky zvenčí, tak i vnitřní problémy. Často ale docházelo k nepokojům díky špatnému řízení centra, které zanedbávalo periferní jednotky v součinnosti z ataky okolních států politického systému kolem Mezopotámské nížiny.

3. Počátky Starověké Mezopotámie

Nežli se začneme zabývat státy, které se v Mezopotámii nacházely, měli bychom si nejprve přiblížit tento region a to především jeho přírodní dispozice, díky kterým vznikla tato civilizace právě na tomto místě. Dnes se odhaduje, že první známky městského osídlení sahají až do 6. tisíciletí př. n. l. Nejstarší civilizace našeho světa se nacházely de facto na přírodně identických lokalitách. Ve starověkém světě vznikaly v podobných podmínkách, které byly vhodné pro vývoj civilizace. Od starověké Indie po Egypt vzkvétaly civilizace podél ústí řek Eufratu, Nilu a Indu. Právě v těchto lokalitách byly budovány první vesnice, které pak nahradily malá městečka, která byla jednou z prvních fází společného bydlení lidského společenství. Stejně tomu bylo i v oblasti Blízkého

východu, v dnešním Iráku, kde přibližně před více než 10. tisíci lety byl neolitickou revolucí odstartován vývoj mezopotamská civilizace.

3.1. Geografický charakter

Území celé jihozápadní Asie, tedy i dnešního Iráku, nemá jednotné přírodní podmínky. Celá oblast je velice různorodá. Jsou zde říční údolí, které skýtají velmi úrodnou půdu, která je vhodná pro zemědělství, ale jsou zde i vysoká pohoří, bažiny nebo horské pastviny. Mezi tím vším se prolínají rozsáhle pouště písečného i kamenitého typu. Pestrost přírodních podmínek je v této oblasti opravdu značná. V tehdejší Babylónii se táhly koryta řek Eufrat a Tigris od Perského zálivu směrem k dnešnímu Bagdádu a dále na sever do hor dnešního Turecka a Íránu, kde pramení. Protékají rovinnou nížinou a na 500 kilometrech vystřídají mnoho zeměpisných pásů (Oppenheim 2001: 40-41). Na severu protékají úzkými koryty, jelikož je tlačí tamní pouště, ale jak postupují na jih, tak se mění v náplavové plošiny. Od Babylonu na jih jsou řeky již silně rozvětveny, dále na jihu přecházejí toky pouze v močálovitou oblast bez jakéhokoliv zemědělského potenciálu. Tento krajinný rys měl za následek, že na severu Mezopotámie museli lidé dávat přednost spíše chovu dobytka. Zatímco na středním toku již fungovaly rozsáhlé závlahové systémy, které dávaly možnost plodit úrodu malým čtvercovým políčkům. Naproti tomu bažinaté oblasti těžily z rybolovu. Takto různorodou škálu přírodních podmínek najdeme na celém Blízkém východě (Saggs 1965: 8-9).

Díky všem těmto znakům, byly v této oblasti pro civilizaci nejdůležitější říční nížiny. Určující bylo zemědělství, jehož fungování nutně potřebovalo zavlažování a to v oblasti, kde běžně nebyl vysoký úhrn srážek. Eufrat a Tigris byly tedy životně důležité faktory pro vznik tehdejší civilizace. A to společně s jejich přítoky (například Balích, Chábur nebo Kárún). Přesto za tisíciletí, kdy zde sídlila mezopotamská civilizace,

nastala určitá období sucha, která sice neměla katastrofické následky, které by civilizaci trvale zahubily, ale přesto to byly zásadní problémy pro tehdejší obyvatelstvo (Saggs 1965: 9; Oppenheim 2001: 43).

Samotná oblast Mezopotámie měla i přirozené hranice, které sloužily budoucím říším jako obranný val. Mezopotámie je oddělena ze západu pouštěmi, ze severu a východu horami a na jihu mořem, které se dají překročit pouze na určitých místech. Přes hory se dá víceméně dostat pouze pomocí horských říček. Čili mezopotamské říše vojensky neexpandovaly, protože kvůli krajinným prvkům ani nemohly. To se týkalo i říše jakou byla Asýrie. Významné expandování se vlastně povedlo až Perské říši, která ze svého centra v dnešním Íránu dobyla oblasti dnešního Turecka nebo Egypta. Navíc mezopotamské celky bojovaly po celou svou historii buďto mezi sebou nebo s okolními, pro ně barbarskými nebo kočovnými kmeny. Co se týče moře, tak toho Mezopotámie využívala sporadicky. Přesto byly od 2. tisíciletí běžné kontakty s Indickou civilizací. Přes poušť se v té době nedalo dostat, lidé ještě nevyužívali velbloudy a navíc, jak je napsáno výše, pokud někdo chtěl zdolat hory na severu a východě tak musel po řekách či překročit určité průsmyky. Těchto cest ale nebylo mnoho a státy je mohly dobře bránit (Oppenheim 2001: 44).

3.2 Doba před prvními městskými státy

Před tím, než přistoupím k popisování samotných etap mezopotamského vývoje, tak je třeba si přiblížit, co této civilizaci předcházelo a kde jsou její kořeny. Pokud chceme ukázat kořeny této civilizace, musíme pohlížet na celý Blízký východ. Přes odlišné přírodní podmínky můžeme pozorovat současně probíhající vývoj na různých místech celého území (Van de Mierop 2010: 25). Stále nemůžeme mluvit o přesném datování, ale přesto přibližně víme, v jakém tisíciletí započalo zlomové období v dalším kulturním vývoji této oblasti. Stalo se

tak zřejmě kolem r. 9000 př. n. l., kdy se vytvořily základy pro další vývoj civilizace v oblasti Mezopotámie a celého Blízkého východu. Nejdůležitější událostí zmiňovaného tisíciletí byla neolitická revoluce. Tato událost znamenala nárůst obyvatelstva, které trvale žilo na určitém území, kde měli lidé dostatek všech zdrojů, které vyhledávali. Mezi lety 9000 a 5000 let př. n. l. nacházíme již početnější společenství, jehož členové již žijí v domech z hlíny nebo kamene. Rozrůstala se zde sídliště podle zásob potravin. Lidé používali keramiku, která jim pomáhala uchovávat potraviny. Všechna tato společenství tvořila v roce 7000 př. n. l. první vesnice, závislé hlavně na zemědělství a to již v mezopotámské nížině. Jižní část měla dostatek srážek, ale v severní části museli lidé začít využívat umělé zavlažování. Vytvořili umělé kanály a nádrže, aby mohli udržovat a dodávat vodu podle potřeby. To znamenalo složité plánování a organizaci. Tyto systémy byly v mezopotámské oblasti poprvé vytvořeny v pohoří Zagros a zřejmě i v jižní Babylónii. Tyto techniky byly pak po tisíciletí rozvíjeny a rozšiřovány po celé Mezopotámii (Frankfort 2006: 71-72; Oppenheim 2001: 56).

3.2.1. Prvopočátky zemědělství a chovu dobytka

Přechod od sběru potravy a lovu znamenal obrovský krok v lidských dějinách. Vznik zemědělství dovolil lidem trvale se usídlit na jednom místě a necestovat za potravou. Od této doby lidé začali domestikovat rostliny i zvířata. Především pěstování obilí a ochočení skotu bylo zásadními posuny kupředu. Právě v těchto oblastech „úrodného půlměsíce“ měli lidé dostatek rostlinné flory, ale i fauny a následně začali do přírodních růstových cyklů zasahovat, aby upřednostňovali jejich oblíbené druhy. Postupem času lidé sbírali větší zkušenosti v rolnictví, sklizni a skladování obilí (Klíma 1976: 111). Tehdejší lidé museli zvládnout vyšlechtění obilnin. Divoké obilniny měly slabá stébla a zrna obalená silnou slupkou, která bránila vzklíčení. Byly dva způsoby, jak mohly získat silnější a kvalitnější rostlinu. Zaprvé sbírali

zrna z rostlin se silnými stébly, neboť z těch zrno nespadlo. V druhém případě mohli vybírat zrna pouze se slabou slupkou. Poté takto získaná zrna šířili po celé oblasti a vytlačili kvalitativně horší obilniny. Celá staletí šlechtění a křížení například s divokou trávou znamenalo vývoj od první pšenice k pšenici, která nám dnes plní pole. Lidé se naučili i ochočit divokou zvěř. Podobně jako u rostlinné potravy, nemuseli už ani za živočišnou potravou cestovat. Divokou zvěř pečlivě vybírali na základě věku a pohlaví a chránili ji před přirozenými nepřáteli. Nejčastěji domestikovanými zvířecími druhy se staly kozy a ovce, které byly vybírány podle maximálního užitku. Postupně byla zvířata úplně odloučena od divokého života a tím pádem došlo k významné změně jejich chování i fyzických parametrů. Tento vývoj ale neproběhl skokově, rychlou změnou, nýbrž změnami postupnými a pomalými. V určitých fázích vývoje se lidé museli vrátit ke sběru potravy a k lovu, jelikož zásoby domestikovaných zdrojů nestačily (Klíma 1976: 112-113, Van de Mieroop 2010: 26).

4. První kultury

Jednou z prvních kultur registrovanou na území severní Mezopotámie kolem 7. tisíciletí př. n. l. byla proto-Hassúnská kultura. Poté následovala halafská kultura, která se rozprostírala po celém Blízkém východě kromě jižní Mezopotámie, kde sídlila kultura obejdská, pojmenována podle místa naleziště archeologických vykopávek. Tato kultura je základem mezopotámské civilizace a dobou vzniku prvních měst. Obejdská kultura se kolem roku 4500 př. n. l. rozrostla po celém Blízkém východě. Všechny tyto kultury byly rozprostřeny po celém území Blízkého východu a zřejmě mezi sebou udržovaly určité styky. Ačkoliv v těchto letech šlo pouze o hospodářské vesnice (Frankfort 2006: 73-74). Lidé těchto kultur obchodovali zřejmě se všemi přírodními zdroji, kterými

disponovali a také například s obejdskou keramikou. Kultury se vyznačovaly dlouhověkostí a některé přetrvaly několik tisíc let. V průběhu vývoje se měnilo i společenské rozvrstvení a centralizace moci. Tyto kroky spolu s růstem počtu obyvatel a zvětšováním daných společenských skupin. Zde jsou určité rozdíly mezi severní a jižní oblastí Mezopotámie. V jižní části oblasti zaujímalí určití členové obce jiné postavení než ostatní, což lze dokumentovat na větších rozměrech a jiném uspořádání domů, ve kterých žili. Zde vznikají první elity mezopotámského obyvatelstva. Tyto elity zřejmě kontrolovaly buďto zemědělské zdroje nebo zásoby potravin. Někteří členové elit mohli hlídat sýpky s obilím. Kdežto v severní části halafské kultury je příznačná společenská stejnorodost. Po nahrazení halafské kultury obejdskou dochází k postupnému rozvrstvení společnosti (Klíma 1976: 81-83; Van de Mieroop 2010: 28).

V takto rozvrstvené společnosti dochází k centralizaci. Tu lze sledovat na charakteru města, kde centrem všech funkcí byla jedna budova, chrám. Od poloviny 6. tisíciletí sledujeme v lokalitě Eridu⁷, které je patrně nejstarším městem Mezopotámie, často zmiňované v bájích a pověstech, výstavbu stále větších budov na stejném místě. Ve 3. tisíciletí př. n. l. se tyto budovy stávají velkým chrámem. Toto místo již od obejdské kultury sloužilo nejen jako náboženské centrum, ale také jako místo přerozdělování a shromažďování zemědělských produktů. Patrně to dokazují archeologické výzkumu Eridu. Celé město bylo centralizované a všechny rodiny zřejmě přispívaly chrámovému božstvu (Van Mieroop 2010: 29-30). V tomto období dochází i k seskupování sídlišť, která začala tvořit větší celky. Všechny tyto faktory vývoje vedly ve 4. tisíciletí př. n. l. k nastartování mezopotámské civilizace uruckou kulturou, pro kterou je charakteristické budování měst, následované vznikem prvních

⁷ První dochované nálezy sahají do roku 5500 př.n.l. (Nardo 2007: 111).

městských států, existencí Sumeru a Akkadu nebo vývojem písma. Urucká kultura znamenala začátek první etapy Starověké Mezopotámie.

4.1. Sousední civilizace a kontakty

Mezopotámii po celou její historii obklopovalo množství jiných civilizací, státních celků a odlišných kultur. Pravdou je, že mezi sebou udržovaly čilý obchodní ruch, ale také spolu nejednou válčily. Oblastmi, s kterými byla v přímém nebo nepřímém kontaktu je hned několik. Mezopotámské obchodní styky jsou patrné i v souvislosti se Starověkou Indií, Arménií, Anatólií nebo Egyptem. Do konce 3. tisíciletí př. n. l. byly obchodní svazky velmi dobré, dokonce Sumer s Akkadem obchodovali i s Etiopskou říší. Po staletích menšího útlumu navázala kontakty „ve velkém“ opět Perská říše. Městské státy se snažily udržovat obchodní trasy, přesto byly tyto svazky nepravidelné (Oliva 1984b: 14-15). V některých obdobích obchod uvadal, ať už vinou válek či politických změn. Někdy se i měnil mezopotámský názor a postoj k obchodu s cizími zeměmi. Nejzápornější vztah k cizím státům existoval během éry Babylónie. Naopak Asýrie měla k cizincům jiný vztah, sama soupeřila s Babylónií o moc a byla více otevřená cizím vlivům v nepolitických oblastech. To bylo zřejmě způsobeno Asyrskou rozpínavostí a rozlohou, která hlavně v době Novoasyrské dosahovala, pokud nepočítáme Perskou říši, největších rozměrů ze všech historických říší Mezopotámie. Jsou známy i mezinárodní pakty a smlouvy mezi různými aktéry Blízkého východu (Oppenheim 2001: 58-59).

Spolu s vývojem mezopotámské civilizace se vyvíjely i okolní kultury. Tyto civilizace přebíraly určité prvky z Mezopotámie. Mezi tyto civilizace patří například Elamská civilizace, jejíž hlavním městem byly Súsy. Urartejská civilizace, která měla centrum kolem jezera Van v dnešním Turecku. A v neposlední řadě Chetitská civilizace s hlavním městem Chattuša v Anatólii. Elamská říše měla nejdelší trvání. Její

existence je de facto totožná se Starověkou Mezopotámií. Urartská civilizace existovala zřejmě pouze dvě století a Chetité 700 let. Tyto civilizace se určitými způsoby odlišovaly od té mezopotámské, ale většinu věcí od ní přejímaly. Jednalo se například o klínové písmo, někdy i jazyk anebo literární díla. Přejímány byly i některé náboženské či kulturní zvyklosti, které jim byly původně dočista cizí. Mezopotámie tyto civilizace ovlivňovala, ale sama se ovlivnit víceméně nenechala. Ani Elam nijak zásadně neovlivnil mezopotámskou civilizaci a to s ní byl dlouhá staletí v přímém kontaktu. Elamská a Urartská říše opustily svá vlastní písma a přijaly písmo mezopotámské. Chetitská říše měla svůj vlastní systém písma a to hieroglyfický, ale zároveň používala i klínopis. Chetitská říše byla z výše jmenovaných celků nejvíce samostatná ve všech sférách (Oppenheim 2001: 61-62).

Nejvíce „pomezopotámštěna“ byla Elamská civilizace a to zejména kvůli geografické blízkosti. Ovlivňována byla již během nadvlády Akkadu. Čili v době první snahy centralizovat celou Mezopotámii pod jednu jedinou říši. Toto spojení nebylo přerušeno až do doby Achaimenovské dynastie. Co se týče Urartejské civilizace, tak zde je situace zcela odlišná. Její trvání nebylo nikterak předlouhé a nejvíce byla ovlivněna Asyrskou dynastií. Dnes je samozřejmé, že tak významná a dlouhotrvající civilizace, jakou bezesporu ta mezopotámská byla, měla vliv na vývoj okolního světa a to nejen na civilizace, které jsem výše zmínil. Ty ovlivnila nejvíce. Překážkou v jejím rozšiřování jí mohly být pouze přírodní překážky. Ať již jednotlivé civilizace přejímaly různé zvyky a vymoženosti sami nebo byly implantovány mezopotámskými státy, znamenalo to šíření jejich vědění do dalších regionů. Mezopotámie měla kontakty i s dalšími „aktéry“ tehdejšího světa například Palestinou, Médy, kočovnými i horskými obyvateli nebo později Persií, která ovládala území dnešního Iráku od 6. století př. n. l. (Klíma 1976: 43-44).

5. Historie urucké kultury

Z obeidské kultury vznikla kultura urucká, která znamenala zlom v dějinách starověku. Urucká kultura se datuje přibližně do let 4000-3000 př. n. l. Její pozdější fáze se nazývá džemdet-nasrská kultura (Jemdet Nasr). Letopočty z těchto století nejsou stoprocentně přesné a to ani podle karbonového datování. Tuto kulturu můžeme považovat za opravdový začátek Starověké Mezopotámie (Oliva 1984b: 25). Z počátku se vyvíjela především v jižní části. Sever se nevyvíjel tak rychle, ale tato kultura se postupně rozšiřovala po okolí. Urucká kultura byla bezesporu nejdůležitějším a nejpokrokovějším obdobím Mezopotámie a odstartovala tisíciletí vývoje mezopotámské civilizace. V tomto období došlo k výraznému nárůstu osídlení v mezopotámské nížině a vzniku čtyřúrovňové hierarchie. Poprvé se zde objevila tak velká sídliště, že je můžeme nazvat městy. Dalšími uskupeními byla městečka, vesnice a osady. Došlo k vývoji administrativy a sociálního rozdělení, kde poprvé můžeme zaznamenat typ určitých vůdců. Bohužel tyto změny vedly k rozbrojům a dlouhým válkám mezi různými skupinami obyvatel, které provázely dějiny Mezopotámie po celá dlouhá staletí. Důvodů, proč tato civilizace najednou poskočila vpřed ve společenské, státní, ale i životní sféře je několik. Tento vývoj byl jistě revoluční změnou, která ovlivnila život a formování Mezopotámie na dlouhá staletí, ale ke změnám nedošlo naráz, byl to dlouhý vývoj, na který mělo vliv mnoho faktorů (Crawford 1991: 29-30; Frankfort 2006: 78-79).

Jedním z dílčích změn byl zajisté technologický progres. Nacházíme propracovaný systém v hutnickém odvětví. Velkým skokem si prošla i keramika, při jejíž výrobě byl poprvé použit hrncířský kruh. Zřejmě nejdůležitějším vynálezem bylo první piktografické písmo na tabulkách, při kterém byl používán i pečetní váleček. V měřítku celé mezopotámské oblasti můžeme najít pár základních hybatelů, které stály na začátku urbanizace a pokroku (Van de Mieroop 2010: 34-35). Zprvu to byl nárůst

počtu obyvatel, rozvoj vnitřního a vnějšího obchodu s ostatními civilizacemi (jak jsem popsal výše) a v neposlední řadě rozvoj systému zavlažování, na kterém po celou dobu svých dějin Mezopotámie závisela. Dalšími faktory mohou být klimatické změny, ale i ojedinělé osobnosti mezopotámských dějin, které dokázaly shromáždit všechny národy a státy v jeden celek. Takovou postavou byl například Sargon Akkadský nebo Chamurappi.

Tento vývoj by nemohl probíhat bez výkonného zemědělství. Celá civilizace závisela a byla odkázána na produkci obilí. Pokud byly zemědělské přebytky, tak vývoj postupoval kupředu, neboť byly prostředky na obchod a tím pádem i šance získat suroviny, kterými Mezopotámie nedisponovala. S tím souvisel i fakt, že ne každý měl stejné výhody nebo možnosti. Zde začalo významné rozdělení společnosti podle distribuce zdrojů a bohatství, což můžeme spatřovat v architektuře domů či hrobů. Velikost bohatství měla přímý vliv na počet válek. Každý chtěl získat větší bohatství a okrást bohatší město, než bylo to jejich. Po celou dobu existence Mezopotámie probíhaly války, ať už mezi městskými státy či říšemi (Crawford 1991: 30-31; Oliva 1984b: 25-26).

Kolem roku 3200 př. n. l. registrujeme v oblasti dnešního Iráku kulturu Jemdet Nasr, která je zřejmě určitým stádiem urucké kultury. Stala se mezičlánkem mezi uruckou kulturou a raným dynastickým obdobím Sumeru. Rozdíl mezi těmito kulturami můžeme najít na odlišnostech v případě pečetního válečku. Tyto válečky se ale nacházejí na stejných místech jako ty urucké, což znamená, že tato kultura byla pokračováním urucké kultury a nemá svoji vlastní chronologii (Crawford 1991: 29; Frankfort 2006: 85-86).

5.1. První byrokratický aparát

Během urucké kultury docházelo k specializaci práce a tím pádem potřebě vytvoření nějakých autorit. Jednotlivé rodiny si již nevystačili

pouze se směnou mezi sebou a stávaly se čím dál tím víceméně soběstačnými. Ale lidé potřebovali něco, co by je donutilo vzdát se něčeho svého, co vyprodukovali, výměnou za něco v budoucnu. V urucké kultuře toto naplnilo náboženství. Bůh města shromažďoval zboží a to bylo pak přerozdělováno. Chrám se tak stal centrem města a hlavní institucí mezopotámské společnosti. Zde bylo jídlo předkládáno bohům měst. V takovéto instituci již musela fungovat byrokracie, která by jídlo přerozdělovala. Představeným byl pán, sumersky en. Přerozdělování zboží měl na starost správce. Zde můžeme vysledovat první úřední záznamy, které se dochovaly díky rozvoji klínopisu, kterým byl všechen pohyb zboží zaznamenáván (Crawford 1991: 37-38; Van de Mieroop 2010: 40-42).

Touto byrokratickou změnou došlo k základní přeměně městské společnosti. V této době začalo být důležité, jaké měl člen společnosti povolání, s tím souvisel jeho pracovní výkon a produkce. Přesto si ještě obce uchovávaly určitou samostatnost a své specifické složení společenství. Také zřejmě odváděly něco ze své produkce městu. Nejvyšší sférou byla chrámová organizace, která byla zcela závislá na příslušnících zemědělských obcí. Nejvyšším postem byl zřejmě nejvyšší úředník. Hierarchie byla rozdělena podle seznamu povolání (jeden z objevených seznamů pochází z konce uruckého období). Jídlo bylo pravděpodobně rozdělováno přidělovým systémem. Urucké obyvatelstvo bylo rozděleno na lidi, kteří byli závislí na přidělech od chrámu, byly nesvobodní. A na obyvatele venkova, kteří byli svobodní, ale v případě nějakých pohrom, jako špatné sklizně nebo neúrody nebyli zajištěni. Chrám centralizoval nejen město, ale celé okolí města. Zde se na konci 4. tisíciletí př. n. l. vyvinuly první státy (Van de Mieroop 2010: 34-35).

5.2. Sumer - raně dynastické období

Sumer byl oblastí dvou etnik, sumerského a semitského. Tato etnika se navzájem proplétala i díky náboženství. Rané dynastické období je charakteristické stavbou chrámů, zikkuratů, které byly centrálními částmi města. Každé město se pyšnilo svým božstvem. Tyto chrámy byly základními institucemi a přerozdělovaly zemědělské zdroje. Období můžeme datovat cca mezi roky 2900-2350 př. n. l. V tomto období vzkvétají první městské státy. Jedná se o první státní celky Mezopotámie. Dnes jich dokážeme napočítat až 35. Je to ale také období nekončících válek o nadvládu nad celou Mezopotámií. Jednou z příčin vleklých sporů byla geografická blízkost jednotlivých městských států. Politická moc se stále střídala a přesouvala z jednoho města do druhého a to zejména vinou tendencí měst ovládat stále větší území. Záleželo, které z měst bylo v danou dobu nejsilnější a vyhrálo ve válce. Vláda měst nad oblastí Sumeru se stále přelévávala. Jedněmi z nejvýznamnějších měst byly Ur, Lagaš, Umma a mnoho dalších. Samozřejmě města mezi sebou zvládala udržovat i obchodní styky (Crawford 1991: 42-44, Gadd 2006c: 94-96).

Města zřejmě byla ovládána správci chrámů, pravděpodobně s určitou pomocí nějakého shromáždění občanů, které volilo často vůdce, který měl vést město do války. Tento fakt je spojen i se stavbou paláců jako druhých vůdčích institucí. Tyto představení disponovali velkou mocí. Vykonávali vojenské, soudní i náboženské povinnosti (Gadd 2006c: 127-128). V této době již zřejmě chrám nedisponoval takovou mocí, jak tomu bylo během urucké kultury, ale přesto byl stále vlastníkem půdy a jednou z hlavních součástí ekonomiky daných měst. Zdá se, že světská a náboženská moc byla v určité rovnováze, později sloučená Uru-inimginem (Britannica 2014: 9; Sayce 2000: 123-124).

6. Historie Akkadské říše

Akkadská dynastie dokázala jako první sjednotit celou Mezopotámii⁸. Stalo se tak ve 24. století př. n. l., kdy se toto podařilo králi Sargonovi. Ten dokázal dobýt a sjednotit Sumer a Akkad, který přebíral určité sumerské znaky a promíchal a propojil sumerskou a akkadskou kulturu. Toto období přerušilo etapy vlád městských států Sumeru, které dominovaly předešlým staletím. Podle dostupných pramenů se zdá, že Sargon nepatřil do královské rodiny. Sloužil zřejmě panovníkovi v Kiši, v severní části Mezopotámie, kde se poprvé dostal k moci a přijal jméno Šarru-kín (pravý král). Říše nesla název podle města, kam Sargon přemístil centrum své vlády, do Akkadu. Severní část Mezopotámie byla pro Sargona ideální, měl blízko k sumerskému jihu, ale i k okolí Mezopotámie. Mohl podnikat vojenské výpady do sousedních oblastí. Za éry Akkadu docházelo k bitvám ve velice odlehlých oblastech (Oliva 1984a: 35-36).

Sargon získal své postavení díky vojenské síle a pravděpodobně disponoval stálou armádou. Podrobil si de facto všechny městské státy jižního Sumeru. V období bojů s městskými státy byl jeho protivníkem zejména Lugalzagesi, který ovládal Uruk, Ummu a ještě další města na jihu. Přesto ho nakonec porazil a sjednotil celou Mezopotámii. Sám se nazýval králem „Sumeru a Akkadu“ nebo „králem světa“, čímž chtěl dokládat svou moc nad celou Mezopotámií. Sargonovo označení za „krále světa“ je zaznamenáno na mnoha uměleckých předmětech, kterých je z dob Akkadu dochováno mnoho, podobně jako klínopisných děl (Gadd 2006d: 418-419).

Po ustanovení Akkadské říše pokračovali panovníci ve vojenských taženích do okolních oblastí. Ostatně v Mezopotámii bylo vždy s kým vést válečný spor. Už v raném dynastickém období (Sumeru) byly nalezeny

⁸ Viz příloha č. 2

důkazy o bitvách po celém Blízkém východu, ale nikdy ne v takové míře, ani mohutnosti, jako tomu bylo za akkadských králů. Všechny tyto informace se dochovaly na královských nápisech nebo sochách, a to zejména v Nippurském chrámu. Nebo z opisů pozdějších písařů. Největšími vojevůdci Akkadu byly panovníci Sargon a Narám-Sín⁹. Nejčastěji vnikali do Elamu na východ od říše nebo až do dnešní Sýrie, kde zničili město Mari a celou okolní oblast. Elam hrál důležitou roli po celou existenci Mezopotámie. Dokonce existují i zmínky o výpravách až do dnešního Libanonu nebo Turecka. Tyto výboje nesouvisely patrně s touhou po začlenění oblastí do akkadské říše (také nebyly později kontrolovány), ale jednalo se pouze o formu získání kořisti, vzácného zboží, kamene, stříbra a dalších surovin. Významné bylo i ovládnutí obchodních cest (Van de Mieroop 2010: 75-77, Gadd 2006d: 420-421).

Říše však neměla dlouhého trvání a po celou dobu své existence měla své vnitřní problémy. Zároveň byla narušována i vnějšími tlaky, což nakonec zapříčinilo její konec. Akkad dokázal po určitou dobu potlačovat povstání vojenskou silou. Několikrát se musel uchýlit k drastickým způsobům, jako k deportacím obyvatelstva z jižních měst nebo srovnání města se zemí. Pozdější král Narám-Sín, bezpochyby se Sargonem nejslavnější král této éry, dokonce stál proti dvěma aliancím měst. Severní byla vedena králem Ipchur-Kišem z Kiše, na jeho straně stála například města Sipparu, Kiritabu nebo Tiva a jižní králem Amar-giridem z Uruku, ten měl podporu všech známých měst Sumeru, Lagaše, Uru, Ummy, Isinu a Nippuru. Akkad měl ale problémy i v centrální oblasti kolem hlavního města (Gadd 2006d: 442-443). To nám ukazuje, že se vize centralizované říše neuchytila a stále přetrvával starý systém sumerských městských států. Probíhaly velké bitvy, ve kterých bojovali tisíce vojáků. Ve většině případů se spíše Akkad bránil, jelikož se jednalo o města uvnitř státu. Konflikty ale vedl i s vnějšími aktéry. Kupříkladu s

⁹ Období vlády (2254-2218 př. n. l.).

Amorejci, polokočovníky ze Sýrie nebo se státy v dnešním Íránu, jako Marchaš, který za vlády akkadského krále Šár-kali-šarrího¹⁰ dobyl Elam a zaútočil na Akkad. Osudným se mu stal ale národ z hor na východě – Gutejci (Van de Mieroop 2010: 78-79).

Za vlády Šár-kali-šarrího se Gutejci stali mohutnou skupinou osadníků v Mezopotámii. Jejich příchod nebyl pokaždé bezproblémový a často mezi nimi a Akkadem vznikaly konflikty. I přes ohromnou vojenskou sílu byla nakonec Akkadská říše přemožena. A to spojením vnitřních revolt městských států a vnějším „zásahem“ Gutejců, což byl konglomerát kmenů z pohoří Zagros, východně od Mezopotámie, který vpadl do Akkadské říše za účelem se zde usadit, neboť prosperita říše byla velkým lákadlem. Právě Gutejci částečně ukončili existenci Akkadského státu (Van de Mieroop 2010: 79) Celý systém se vrátil k politickému systému nezávislých městských států před Sargonovou érou. Znamenalo to vytvoření mnoha samostatných států v Mezopotámii a okolí. Gutejci ovládli Sumer přibližně na dalších 40 let. Snažili se nahradit akkadskou dominanci, ale to se jim nepodařilo. Pro archeologické výzkumy po sobě nezanechali mnoho stop. Byli poraženi sumerskou koalicí vedenou panovníkem z Uruku. Ten byl následně vystřídán Ur-Nammou z Uru, který založil poslední sumerskou dynastii, nazývanou III. dynastií z Uru. Toto období bývá často nazýváno „sumerskou renesancí“ (Crawford 1991: 46-47; Oliva 1984a: 38-39).

6.1. Charakteristika státu

Akkaďané vytvořili nový systém centralizované vlády. Všechny městské státy byly začleněny do jednotné struktury. Zavedly se jednotné politické, hospodářské i ideologické struktury. Pravděpodobně proběhlo i zkonfiskování majetku, především zemědělské půdy, která byla poprvé poskytována vlastním stoupencům. Největší prostředky získával

¹⁰ Období vlády (2217-2193 př. n. l.).

královský dům a hlavní město. Takto vytvořený centrální stát trpěl i svými vnitřními problémy. Bývalí vládcové městských států toužili opět po nezávislosti. Přesto po dvě století udržoval Akkad vládu nad Mezopotámií pomocí vojenské síly, kterou byl schopen potírat mnohá povstání (Van de Mieroop 2010: 80-81).

Jedním ze základních rysů akkadské politiky byl centrální systém daní. Z těchto daní vždy velká část plynula do hlavního města a byla tím placena akkadská správa. V pozdějších letech byla zřejmě také zavedena standardizace účetnictví. Dále jednotné délky a míry a jednotné datování. Základním a důležitým rysem této říše byl také jednotný semitský jazyk, akkadština, který se museli všichni členové státní správy naučit. Přesto sumerština přežila a nadále se používala, zejména v jižní části země. Z tohoto důvodu byly často královské nápisy v akkadštině překládány i do sumerštiny. V akkadštině musely být psány všechny hlavní úřední záznamy. Nicméně záznamy místních krajů zůstávaly v původním znění (Gadd 2006d: 447-448).

Akkadští králové byly především vojevůdci, kteří byli hrdí na své úspěchy v bitvách. Aktivně působili také v administrativní sféře, v centralizaci vlády nad celou Mezopotámií a dobytá území dávali jako odměny vojevůdcům nebo Semitským stoupencům. Také díky těmto úspěchům dokázali jako první sjednotit celou Mezopotámii do centralizovaného státu. Dokládají nám to důkazy na jejich královských nápisech i pečetních válečcích. Na předních místech v institucích říše jsou doloženy záznamy o začlenění sumerských zákonodárců. Většinou se jednalo o bývalé vládcy městských států Sumeru, kteří mohli zůstat ve svých funkcích a sloužit pod akkadskými králi jako správcové. Zřejmě se jednalo i o poraženého krále Lugalzagesiho z Uruku. Těmto správcům byl dán titul ensi, který dříve označoval vládcy měst (Gadd 2006d: 454-456).

Již Sargon chtěl propojit celou Mezopotámii i v ideologické oblasti. Proto ustanovil svou dceru jako nejvyšší kněžku boha Nanny v Uru. Tím dostal člena své rodiny do jednoho z hlavních měst Sumeru. Kdo ovládal kněžstvo tohoto boha, tak vlastnil nejvyšší politické postavení v této oblasti (Van de Mieroop 2010: 81). Proto panovníci, kteří následovali po Sargonovi, vždy ustanovili svou dceru hlavní kněžkou a dali jí moc nad chrámem, čili i majetkem. Narám-Sín dokonce několik svých dcer ustanovil velekněžkami v městech po celé Mezopotámii, aby udržel centrální moc.

Důležitou postavou v dějinách Akkadu byl král Narám-Sín, „král čtyř stran“ a Sargonův vnuk. Ten se po potlačení vzpoury v celé Mezopotámii prohlásil za Boha. Znamenalo to obrovskou změnu v politické moci Mezopotámie. Dřívější králové byli uctíváni až po smrti a dosud nikdy nebyla jednou osobou propojena světská i náboženská moc. Tento jev znázorňují umělecké malby. Například Narám-Sínova vítězná stéla měřící 2 m zobrazuje krále, jak třímá v rukou zbraně jako znak královské moci a na hlavě má přilbu s rohy, symbol božství. Zároveň je mnohonásobně větší než ostatní postavy na stéle (Van de Mieroop 2010: 79).

Jednou z forem centralizace moci a jejího udržování byla sňatková politika, která fungovala při propojování vzdálenějších oblastí země. Dosazování královských dcer jako manželek místních vládců mělo upevnit vztahy s Akkadem. Podobně jako jejich dosazování do náboženských funkcí. Přesto s jistotou nevíme, kolik nepřátelských států se okolo říše nacházelo. Tyto informace máme pouze z akkadských pramenů (Oliva 1984a: 37-38).

Dodnes nemůžeme s jistotou tvrdit, jak velkou moc měla Akkadská říše nad periferními oblastmi. Akkad zřejmě neměl takovou sílu a moc, aby kontroloval celou oblast Mezopotámie. Tuto domněnku můžeme doložit nekonečnými počty jednotlivých vzpour po celou existenci říše.

Akkadu se nepodařilo změnit smýšlení a tradici politického systému, který se zrodil v Sumeru. Městské státy neustále vyvolávaly konflikty, aby získaly zpět svou nezávislost (Sayce 2000: 128). Vzpoury městských států možná byly zaviněny samotnými akkadskými vládci, kteří ponechali vládu nad městy sumerským vůdcům. Přesto Akkad přibližně po necelé dvě století udržel Mezopotámie vojenskou silou pohromadě a dokázal si ochránit své obchodní cesty.

7. Historie III. dynastie z Uru

Urská dynastie byla posledním státním celkem Sumeru. Jejím začátkem se stal rok 2 112 př. n. l. a koncem byl začátek 2. tisíciletí př. n. l. Bylo to krátké období prosperity a majestátní architektury. Po přemožení Gutejců byla ustanovena nová říše. Gutejce vyhnal král Utuchegal z Uruku a obnovil království Sumeru. Toho vystřídal jeho bratr Ur-Namma¹¹, který založil novou dynastii, která na další 90 let ovládla celou Mezopotámii s novým hlavním městem Urem. Porazil všechny vládců samostatných států a bojoval proti Gutejcům až na území dnešního Íránu. Tato říše ovládala Mezopotámii pomocí široké byrokracie. Dochovalo se nám i mnoho písemných památek. Podobně jako u Akkadu popisující převážně vojenská tažení, vyhrané bitvy a důležité činy anebo pět králů vládnoucích v tomto období. Těchto písemností jsou deseti tisíce ve všech muzeích po celém světě. Jsou na nich popsány také obchodní praktiky, zemědělství a daňový systém (Gadd 2006a: 596-597; Oliva 1984a: 37-38).

Urský stát měl menší rozlohu než Akkadská říše. Přesto můžeme mluvit o silnější centralizaci. Rozdělen byl do dvou oblastí. První byl Sumer a Akkad, jako centrální území, a druhou částí byla spíše periferní

¹¹ Období vlády (2112-2095 př. n. l.).

oblast na východě mezi Tigridem a pohořím Zagros. Tuto oblast drželi urští králové vojenskou silou. Toto složení bylo vytvořeno druhým urským králem Šulgim¹², který právě oblast na východě dobyl (Britannica 2014: 17). Severní část říše byla ohraničena hradbou, kterou budoval Šulgi a dočkala se zesílení v pozdějších letech. Okolní oblasti (hlavně na východě) mimo mezopotámskou nížinu byly častými cíly vojenských výprav. V královských zápisech jsou zmíněny vojenské výpravy, ze kterých se přiváželo mnoho surovin, ale také otroků. Zároveň byly navazovány diplomatické styky s těmito okolními státy. Především za účelem získání nerostných surovin, ať už mírovou či válečnou cestou. Se severem, dnešní Sýrií a Tureckem, měl Ur čistě diplomatické vztahy (Van de Mieroop 2010: 82-83). Především se státem Mari, který zřejmě fungoval jako jakási forma nárazníkové zóny před severními oblastmi. Urská oblast vlivu byla výrazně menší než ta Akkadská. Urský stát byl ale více centralizovaný, jak popisují níže.

Urská dynastie skončila velice podobně jako ta akkadská. Stalo se tak na konci 3. tisíciletí př. n. l. Přesto nemáme žádné důkazy, ze kterých bychom mohli zjistit hlavní příčiny konce Uru. Podobně jako v Akkadské říši docházelo k větším snahám měst se osamostatnit. Důležitým momentem byla Ibbi-Sínova¹³ vláda, při které dokonce některé provincie přestaly platit daně, a z venčí nastolený systém urských králů se začal hroutit. O několik let později se celý daňový systém známý pod názvem bala rozpadl. V Isinu dokonce začala vládnout nová dynastie, což ukazuje na nemohoucnost urského státu. V čele Isinu stál Išbi-Erra, bývalý vojenský velitel. Obsadil později Nippur, náboženské centrum Mezopotámie (Gadd 2006a: 624-626).

Dalším negativním faktorem patřil zřejmě hlad, který zasáhl celou oblast, což mělo za důsledek zdražení potravin. Nemałym dílem k zániku

¹² Období vlády (2094-2047 př. n. l.).

¹³ Období vlády (2028-2004 př. n. l.).

státu přispěli i Amorejci a Elamité (Gadd 2006a: 621-622). Amorejci ovšem byli již součástí obyvatelstva Mezopotámie, proto docházelo spíše k postupnému získávání politické moci, podobně jako v případě Gutejců v době Akkadu. Posledním podnětem, který ukončil existenci Urského státu, byl Šimaški, vůdce zemí na východu, který si podmanil Elam a okolní oblasti. Později dobyl Ur a zajal krále Ibbi-Sínu (Van den Mieroop 2010: 89-91). Šimaški okupoval město, dokud jej vládce Isinu Išbi-Erra neporazil. Sám se snažil navázat na Ur a stát se jeho nástupcem. Tento záměr se mu však naplnit nepodařilo a Mezopotámie se začala opět rozpadat do jednotlivých nezávislých států, které dominovaly následujícím stoletím. V Mezopotámii se podařilo sestavit centrální mocnost až za vlády Chammurapiho.

Během urské éry stát velice prosperoval a vzkvétala mu ekonomika. Tím byl umožněn vznik rozsáhlých programů věnujících se rekonstrukci celého státu, iniciované na všech velkých náboženských místech. V této době přirozeně nejvíce vzkvétal samotný Ur jako centrum daného území. Tento rozvoj se týkal i životní úrovně a dalších výtvarných tehdejší doby. Změny jsou patrné zejména na keramice, plaketách nebo nábytku z jílů (Crawford 1991: 33-34). Hlavním rysem této etapy je obdivuhodná architektura. Konec této dynastie neznamenal ani tak úplný konec nové kultury ale konec Sumeru. Politická moc byla na dobro zničena a Sumer se vytratil z jeviště dějin. Přežili pouze dva nezávislé městské státy Isin a Larsa, které existovaly ještě pár let poté a jak je již na tomto území obvyklé, vedly mezi sebou války.

7.1. Charakteristika státu

Centrální oblast Urského státu byla rozdělena do přibližně 20 provincií. Toto rozdělení odpovídalo dřívějšímu schématu nezávislých městských států, které najednou tvořily provincie. Hlavními představiteli těchto provincií byly správcové, kteří podléhali králi. Byli titulováni énsi,

stejně jako v Akkadské říši. Pocházeli z důležitých městských rodin a jejich titul se předával z otce na syna. Disponovali silnou mocí. Celá rodina obstarávala všechny vysoké institucionální posty ve městě. Tím si urští králové udržovali loajalitu a případně ji ztvrzovali sňatky (Gadd 2006a: 618-619). Správci dohlíželi především na chrám a majetek s tím spojený. Udržovali kanály a vykonávali soudy pro celou provincii. Vedle správců působili v provinciích i velitelé, kterých mohlo být několik. Ti disponovali vojenskou mocí. Nebyli to potomci žádných významných rodin, často sloužili v jiné provincii, než z které pocházeli. Byli vybíráni samotným králem na základě jejich vojenské kariéry. Byli to míšenci všech národností, jak sumerské, tak akkadské, amorejské i elamské. Byli často vyplácní zemědělskými statky a jinými majetky a byli úzce provázáni s královskou rodinou díky sňatkům. Náleželo jim vysoké postavení a tím i respekt, který získali ovládním armády (Gadd 2006a: 620).

Důležitou složkou urské dynastie byl daňový systém bala. Ten sbíral většinu zdrojů ze všech provincií. Do tohoto systému musely přispívat všechny provincie, které pak zároveň mohly tyto prostředky využívat. Každá oblast přispívala podle své výkonnosti a podle poskytovaných zdrojů, kterými zásobily centrální správu. Někdo disponoval výkonným zemědělstvím, někdo měl rozsáhlé zdroje dřeva, jiný zásoboval stát dobyt看kem. Tento systém umožňoval čerpat prostředky tam, kde bylo v danou chvíli potřeba. Všechny suroviny, které byly odevzdávány státu, byly přesně spočítány úředníky, kteří vše pečlivě zapisovali. Zapisovány byly obchody, výměny zboží a další pohyby surovin. Daně byly vybírány i v oblasti Elamu, kde bylo obyvatelstvo vykořisťováno vojenskými veliteli dosazenými hlavním městem. Na jejich počínání dohlížel královský nejvyšší správce (sukkal-mach) z hlavního města. Z této převážně hornaté oblasti plynuly daně zejména ve formě kusů dobytka (Van den Mieroop 2010: 87-88).

Mezopotámie v této éře vzkvétala, zvětšovala se míra urbanizace a rapidně rostl počet obyvatel. Díky výstavbě nových zavlažovacích kanálů se rozšiřovaly zemědělské plochy. Na všechny tyto úkony bylo potřeba velké množství pracovních sil. Byli vybíráni fyzicky velice dobře vybavení muži i ženy, jejichž mzdy byly vypláceny právě z daňového systému bala, nejčastěji v naturáliích. Pracovníci byli rozděleni do dvou skupin, jedna pracovala celý rok a druhá půl roku. Tyto dělníci byly najímány státem. Celá tato byrokratická struktura byla nastavena a využívána po celém Sumeru a Akkadu (Van de Mieroop 2010: 87).

Centralizaci nejvíce ovlivnil daňový systém a rozsáhlá byrokracie. Na rozdíl od Akkadské říše panovala jednota i v písařském odvětví. Zřejmě zde již existovaly písařské školy. Ur zavedl také svůj vlastní kalendář, míry a váhy. Pokračovalo dosazování dětí vládců na posty velekněžek a velekněžů. Podle dochovaných pramenů byl sám Šulgi před smrtí zbožštěn a tím pádem i celá jeho rodina. Ke kultu centralizace pomáhaly sochy králů vypodobených jako bohů. Urští panovníci byli považováni za bohy celé země a nejen určitých měst. Úroveň centralizovaného státu se prolínala všemi sférami společnosti včetně úrovně nejnižších občanů. Toto se například akkadským králům nepovedlo. Ovšem nemůžeme s jistotou tvrdit, že tomu tak na 100% bylo, neboť tuto domněnku dokazuje jen malé množství dochovaných materiálů (Britannica 2014: 17; Gadd 2006a: 622-624).

Zřejmě ani v tomto případě nedošlo k úplné centralizaci Mezopotámie ve všech aspektech, které jsem výše popsal. Místní hierarchie, která vznikla již staletí předtím, pravděpodobně zůstávala přítomna v těch nejmenších jednotkách a patrně i městech, i když byla na chvíli překryta centrální vládou. Městské státy poslouchaly centrální vládu v Uru i uznávaly krále. Původní uspořádání společnosti se nejlépe projevilo při konci státu. Nenastala doba úpadku ani krize, ale politický systém se plynule vrátil k dávnému systému a zvykům. Což by nešlo,

pokud by byl systém tak propojen, jak tvrdí dochované zápisy a jiné zdroje, které pocházejí od státní správy. Takže zřejmě byla určitá kontrola a centralizace hospodářství, ale ne v absolutní míře. Města si udržovala své tradice a zvyky a pravděpodobně mezi sebou obchodovala. Navíc zůstávala v jižní oblasti silná pozice chrámu, který spravoval půdu a majetky, kdežto na severu již existovali určití zprostředkovatelé.

8. Historie Chammurapiho éry

Po pádu III. dynastie z Uru nastává období mnoha teritoriálních států, které se rozprostíraly po celé Mezopotámii. Amorité začali ovládat větší část území, především jižní Mezopotámii a začlenili se do místního obyvatelstva. Od konce 3. tisíciletí před n. l. po následující dvě století byla Mezopotámie opět ringem nespočtu států, které sváděly souboj o moc nad celou oblastí. Neustále se měnila hlavní města, která byla centrem tehdejší moci. V jižní části Mezopotámie se vystřídalo několik států, především králové z Larsy nebo Isinu. V severní oblasti můžeme registrovat prapočátek budoucího impéria, Asýrii, která měla před sebou ještě dlouhou cestu (Van de Mieroop 2010: 115-117). Přesto toto období nemělo žádného silného aktéra, který by dokázal sjednotit a podmanit si celou Mezopotámii, jako se to povedlo Akkadským a Urským králům v minulém tisíciletí. Vrátila se doba neustálých válek o moc. Až na jedno období, které bych chtěl zmínit a to 18. století př. n. l. (Gadd 2006b: 177-178). V těchto letech se povedlo na pár desítek let mezopotámských dějin ovládnout celou nížinu králi Chammurapimu¹⁴. Panovník, během jehož vlády byl Babylon zřejmě nejmocnějším městem své doby, po sobě zanechal úchvatné písemné záznamy, rozvoj vědeckých disciplín matematiky apod.

¹⁴ Nejslavnější babylonský král, který vytvořil první říši s centrem v Babylónu (Nardo 2007: 134).

Chammurapi se dostal k moci roku 1792 př. n. l. Babylónie byla v tomto období obklopena mnohými státy, ať na jihu od Babylónu nebo na severu horním královstvím (Asýrií). V okolí dále byly státy jako Larsa nebo Ešunna. Jižní Mezopotámii sjednotil Rím Sín a král Šamsí-Adad vládl severu. Chammurapi se nebál konfliktů a vedl války se všemi okolními mocnostmi. Hlavně z prvních let jeho vlády jsou známa nesčetná tažení. Přesto se spíše věnoval vnitřnímu vývoji státu v oblastech modernizování kanálů a budování městských opevnění. Chammurapi byl brilantní vojevůdce a zkušený diplomat. Dokázal nejdříve diplomaticky dostat stát na svou stranu a když disponoval dostatečnou silou, tak sám obrátil proti němu svá vojska. V 60. letech 18. století př. n. l., kdy zemřel Šamsí-Adad a oslábli ostatní aktéři, dobyl prakticky všechny země, které byly v okolí Babylónie. Porazil dokonce i Elam na východě. Nevíme jistě, zdali dokázal ovládnout i severní Mezopotámii, ale přesto dokázal ovládat nebo mít alespoň vliv nad celou Mezopotámií. Prohlásil, že je „král, který nutí k poslušnosti čtyři strany svět“. Podobné prohlášení jsme již zaregistrovali i u Narám-Sína (Gadd 2006b: 185-187).

Chammurapi se zabýval těmi nejobyčejnějšími věcmi, aby zvelebil a zmodernizoval Babylónii. Jeho přínos netkví pouze v kanálech a architektuře, ale také v písemnictví. Jeho zákoník se stal památkou, kterou v budoucnu budou znát lidé celého světa. Tento zákoník není pouze znakem Chammurapiho jako vládce a souborem pravidel tehdejší společnosti, ale je zde pečlivě rozdělena tehdejší společnost. Hierarchie měla tři třídy. Prvními byli svobodní lidé, nejbohatší třída (awílum), následovali závislí lidé (muškéni) a na posledním místě byli otroci (wardum). Podle tohoto rozdělení se vyměřovaly tresty. Přesto nevíme, jak přesně bylo obyvatelstvo rozděleno. Není například jasné, kdo všechno spadal například do třídy závislých (Gadd 2006b: 197-198).

Babylónie byla centrem Mezopotámie pouze za Chammurapiho vlády, poté se její moc postupně zmenšovala. Na konci Chammurapiho

vlády neexistoval stát, který by Babylónii mohl jakýmkoliv způsobem ohrozit. Ani Aššur či Elam neměly moc porazit Babylón. Když nastoupil na trůn Chammurapiho syn Samsu-iluna, vypukly nepokoje v jižní části Babylónie. Avšak Samsu-iluna dokázal zřejmě vojensky udržet částečnou stabilitu. Ovšem s přibývajícími léty se zvětšoval počet měst, která nebyly Babylónem kontrolovány. Není jasné, jestli za tímto stavem stály pouze politické problémy a tendence se osamostatnit. Nebo systém zavedený Chammurapim a jeho předchůdci o směně zboží se pomalu vyčerpával, jelikož kraje byly na sobě závislé. Severní část Babylónie dokázali Chammurapiho následovníci udržet ještě téměř další dvě století. Úplnému konci ale nezabránili (Gadd 2006b: 182-183; Van de Mierop 2010: 120-121).

I když severní část Babylónie byla centrálně řízena, její vliv v okolních oblastech byl oslaben. Babylónie skončila útokem říše, která ležela až na území dnešního Turecka, čili daleko od Babylónu. Právě střet s tímto vzdáleným státem znamenal konečnou porážku pozůstatků Chammurapiho státu. Roku 1595 př. n. l. pokořil Babylón pod panováním Samsu-Ditána král Muršili, vládce Chetitské říše.

8.1. Období před Novoasyrskou říší

Muršili¹⁵ vyplenil Babylon a odtáhl zpět. Nevíme proč se tak stalo, ale zničil babylónskou dynastii a nechal tamní trůn bez krále. Této příležitosti se chopili Kassité, kteří na dalších pět set let ovládali oblast jižní Mezopotámie. O těchto dynastiích nemáme mnoho informací. Po babylónské éře nastalo znovu období mnoha státních celků, které spolu na mezopotamském území válčily o nadvládu a co největší moc. Na scéně se objevil i stát Mittani, který ovládal Asyrskou oblast. Následně byl však Asyřany poražen a začleněn do Středoasyrské říše (Britannica 2014: 25). Toto období ovlivňovala celá řada faktorů přírodních a také

¹⁵ Období vlády (1620-1590 př. n. l.).

mnoho společenských změn. Během dlouhých konfliktů bylo zničeno mnoho měst a zřejmě docházelo k devastacím celých zemědělských oblastí. Současně se dostávala do popředí nová etnika, která již v Mezopotámii nějaký čas působila, ale zatím neměla politickou moc (například Aramejci). Přesto až do období Novoasyrské říše neexistoval centralizovaný stát, který by disponoval vládou nad celou mezopotámskou oblastí. V jižní Mezopotámii nastala po pádu Kassitů vláda dynastie z Isinu. Všechny státní celky tohoto období se bránili od 12. století př. n. l. před velkou invazí Aramejského obyvatelstva ze severu, které později ovládne severní Mezopotámii (Van de Mieroop 2010: 133-135; Wiseman 2006: 445-447).

Aramejskému tlaku se snažili odolávat i Asyřané. Tuto etapu roztroušené a soupeřící Mezopotámie, kdy se opět hlavní centra moci nesčetněkrát měnila, spojila v nové impérium Asýrie. Silně centralizovaná říše disponující ohromnou vojenskou silou, díky níž si dokázala podmanit téměř všechny státy politického systému Blízkého východu (Wiseman 2006: 466-467). Po pěti stoletích od pádu Babylónu se vytvořil v Mezopotámii stát, který ovládl celou oblast Tigridu a Eufratu a následně se rozpínal dále. Novoasyrská říše se stala největší mocností Mezopotámie. Z původních mezopotámských „politických aktérů“, kteří se na tomto území za 2 500 let vystřídali, ovládala Novoasyrská říše největší území - od Perského zálivu, přes Egypt, Sýrii, až po oblasti dnešního Turecka.

9. Historie Novoasyrské říše

Období tohoto impéria bychom mohli ohraničit roky cca 934-609 př. n. l. U vzniku říše stál král Aššur-dán II., který začal s rekonstrukcí Asyrské říše. Asyřané chtěli znovu získat oblasti, které náležely tomuto státu ve středním období v době, kdy v Babylónu vládli Kassité. Celá tato

první éra až do začátku 9. století př. n. l. byla ve znamení vojenské i diplomatické politiky. Asýrii znovu ovládla oblast v severní Mezopotámii, které jí dříve patřily. Dokázali zde dosadit i své zástupce a nahradit aramejské obyvatele, kteří rozvrátili předchozí systém a nyní ovládali mnoho měst, které měly být navráceny zpět do rukou Asyřanů (Bedford 2007: 41-43). Asyřanům se toto dařilo díky výborné armádě, kterou disponovali. Jejich armáda byla kvalitně vyzbrojena a dostatečně početná. Celé dějiny Asýrie jsou propojeny s vojenskými taženími. Asýrie následně opět vytvořila ucelený stát, který se postupně stal největším impériem, jaké dosud Mezopotámie zažila. Asyřanům pomohla i politická situace v celém systému mezopotámské oblasti. Z bývalých dynastií a států, které vládly v druhém tisíciletí př. n. l., nezbyl téměř nikdo dostatečně silný, aby měl myšlenky na ovládnutí Mezopotámie (Van de Mieroop 2010: 235-236).

Když se podařilo propojit a zkonsolidovat Asyrský stát, nastala doba asyrských výbojů a získávání nových provincií. Tato expanzivní politika započala během vlády Aššurnasirpala II.¹⁶ Ten začal rozšiřovat svou říši na západ, sever i jih. V těchto výbojích pokračoval i jeho následovník Salmanassar III. Začala se tvořit imperiální struktura. Asýrie ponechávala vojenské posádky na hranicích, což jim umožňovalo v případě potřeby rychlou reakci. Asýrie uzavírala s okolními oblastmi různé smlouvy a ponechávala jim určitou míru autonomie. Utvářely se tzv. vazalské státy, které musely dodržovat dohody s Aššurem (Bedford 2007: 45-46). Zejména dohody týkající se obchodu. Asýrie v této době vzkvétala. Obchod byl jedním z důležitých složek asyrského systému. Vazalské státy byly de facto součástí asyrské struktury a stávaly se již provinciemi říše. Pokud tamní panovníci nebyli plně loajální, dosadili se tam poslušní zástupci plně oddaní centrální vládě, nejčastěji z královských nebo elitních rodin. Tím Asýrie zesilovala vazby s

¹⁶ Období vlády (883-859 př. n. l.).

provinciemi. V tomto období Asýrie začala aplikovat svůj administrativní a vládní systém. Dosazováním svých lidí posilovala strukturu a stabilitu říše i v odlehlejších provinciích. Zároveň v tomto období docházelo k prvním vnitřním problémům. Někteří zástupci provincií se snažili získat větší míru nezávislosti a ustanovit svou samostatnou vládu. Dokonce přestávali platit i daně. Toto jednání ovšem neznamenalo konec Asyrské říše. Asýrie dokázala tyto nepokoje překonat a stále si udržovala nad provinciemi nadvládu. Centrální moc byla již v této době dosti silná. Přesto po celou dobu existence docházelo k problémům v samotné královské rodině nebo i mezi správci provincií, kteří chtěli získat určitou moc (Bedford 2007: 46; Britannica 2014: 30).

Od poloviny 8. století př. n. l. začíná největší expanze a Asýrie dosahuje svého největšího rozmachu¹⁷. Asýrie se v této době dále rozpíná a získává další území. Toto období je ohraničeno vládou Tiglatpilesara III. a Aššurbanipala¹⁸. V tomto období dosáhla asyrská říše svého vrcholu. Odstranila všechny protivníky uvnitř státu a přidala další územní celky do své centrální struktury. Sargon II. odstranil problémy vnitřní struktury, které se týkaly počtu úředníků a jejich pravomocí. Bylo to provedeno zdvojnásobením počtu provincií a tím oslabení moci jejich správců. Zároveň zmenšili moc vojenských a administrativních pracovníků, tím že zvýšili jejich počet (Van de Mieroop 2010: 239-240). Asyrští králové tohoto období podnikali nejdelší vojenská tažení. Již jim nestačilo utvoření vazalského státu a platba daní, ale nová území, pokud to bylo nutné, rovnou začleňovali do systému. Asýrie válčila se všemi okolními státy a po nějakou dobu je dokázala i ovládat. V době 8. a 7. století př. n. l. byla rozloha impéria impozantní. Říše zahrnovala oblasti od dnešního Íránu, přes Sýrii, Turecko, Libanon, Izrael dokonce Egypt. Asýrie dokázala spojit Perský záliv se Středozemním mořem. Tato století

¹⁷ Viz příloha č. 3

¹⁸ Období vlády (668-627 př. n. l.).

byla vrcholem její éry, jak po materiální, tak i vojenské a budovatelské stránce (Bredford 2007: 46-47, Oates 2006: 168-169).

V polovině 7. století př. n. l. byla Asýrie na vrcholu. Neznáme pravé příčiny jejího konce. Důležitou roli sehrálo opět mnoho faktorů. Zřejmě s Aššurbanipalovou smrtí odešel poslední silný monarcha z Asyrského trůnu. Asýrie pravděpodobně prošla vnitřním rozkladem, ale neopomenutelné byly i tlaky z vnějšku. Kolem roku 626 př. n. l. využila babylónská dynastie slabé moci Asýrie a de facto se osamostatnila a sama začala získávat další města. Zároveň docházelo k nepokojům v periferních oblastech, které chtěly tohoto momentu využít a získat zpět nezávislost (Oates 2006: 173-174; Van de Mieroop 2010: 243-245). Toto je jednou ze slabin centrální moci, neboť podporuje touhy jednotlivých provincií se osamostatnit a uzmout moc pro sebe. Zároveň docházelo ke konfliktům s Médy, novým etnikem z východu. Asýrie přestala podle dostupných pramenů (především babylonských) existovat po roce 610 př. n. l. Novobabylónská dynastie se pokusila ovládnout území Asýrie, což se jí na většině území podařilo, ale jen na půl století. Novoasyrskou a Novobabylónskou říší skončila doba mezopotámských státních celků, které vycházely ze základů a tradic, které byly započaty v urucké době.

9.1. Charakteristika státu

Hlavou říše podobně jako v předešlých celcích byl monarcha král, který byl zástupcem boha. Pro Novoasyrskou říši byla charakteristická obsáhlá a dobře fungující administrativa i daňový systém, do kterého byly začleněny všechny provincie i vazalské státy. Přesto o struktuře asyrské správy nemáme příliš průkazných informací. Víme, že vyšší představitelé říše disponovali určitými tituly ve všech odvětvích. Nad všemi těmito generály, správci, veliteli a dalšími hodnostáři byl pouze samotný král. Pro něho byla nejdůležitější loajalita a dodržování slibů. Osobní loajalita

byla hlavním poutem mezi králem a představenými ve všech funkcích. Podle toho jim pak byly předávány statky, které ovšem zůstávaly majetkem krále. Věrnost slibovali králi i samotní obyvatelé Asýrie (Bredford 2007: 47-49).

Po celou existenci se snažili vládcové udržovat loajalitu svých úředníků. Popřípadě jim snížit pravomoci, když se začaly objevovat problémy. Poprvé v Mezopotámii byl zaveden propracovaný systém provincií. V době svého největšího rozmachu jich mohlo být až 25. Existovalo hlavní město a další provincie. Mimo tento centrální systém se nacházely vazalské státy, které odváděly daně a de facto musely poslouchat krále, jinak mohl být původní panovník nahrazen někým jiným, do koho Asyřané vkládali důvěru. S těmito oblastmi udržovali především diplomatické styky. Pokud kontakt neprobíhal podle plánu, neměla říše problém vojensky zasáhnout (Grayson 2006: 201-202; Van de Mieroop 2010: 252-253).

Systém říše byl rozdělen do provincií, kde v čele každé z nich stál správce. Ten sídlil v paláci podobně jako král v Aššuru. Správci disponovali ve své oblasti neomezenou mocí, ale tato moc nesměla být v rozporu s centrem. Disponovali i mocí vojenskou. Tyto provincie musely poskytovat zdroje, materiální i lidské, ve prospěch centra říše. Samotní obyvatelé se stýkali pouze se správci a vysokými hodnostáři, kteří přímo podléhali králi. V hlavních městech centrální Asýrie stál v čele hodnostář, který se staral o občany závislé na paláci (Grayson 2006: 204-205).

10. Historie Achaimenovců

Perská říše měla své centrum v dnešním Íránu. Hlavním motorem jejich rozmachu a zvětšování říše byla silná armáda. Podobně jako Asýrie si na tomto aspektu velice zakládala. Perská armáda byla výborně

vycvičená a navíc složena ze žoldnéřů z celé říše. Sám král měl svou osobní armádu, která zřejmě čítala 10 000 mužů. První perská dynastie se zrodila v 6. století př. n. l., jednalo se o dynastii Achaimenovců. Prvním králem se stal Kýros¹⁹, který kraloval Persii, díky porážce Médů, od roku 559 př. n. l. Kýros tak získal obrovské území, načež dále pokračoval v dobývání. O pár let později porazil i lýdského krále a dosáhl pobřeží Egejského moře. Ovládal oblast Anatólie v dnešním Turecku. Po tomto rozmachu se rozhodl zaútočit na Babylónii (Britannica 2014: 40; Van de Mieroop 2010: 279).

Po získání mezopotámské oblasti se stal nesporným králem Blízkého východu. Jeho nástupci, například Dáreios, na něj dokázali navázat a v dalších letech dokázali ovládnout i Egypt, který následně začlenili do své říše. Perská říše dobývala oblasti jak na západě, tak na východě. Získala území v Indii i v Africe. Známé jsou válečné konflikty s Řeckem, které vedl hlavně Xerxés, který nastoupil po Dáreiovi. Konec řecko-perských válek znamenal i konec další expanze. Přesto zůstávali Peršané vojensky stále aktivní, vzhledem k neustálým vzpourám uvnitř říše. Tyto problémy s sebou nesla centrální vláda a vlastní rozloha státu. Strukturu říše zřejmě změnil Dáreios I., který sjednotil celou říši a rozdělil jí podobně jako Asyřané do provincií, nazývaných satrapie (Wiesehöfer 2007: 77-78). Revolty propukaly v různých koutech říše. Ostatně toto bylo charakteristické pro jakýkoliv centrální stát Starověké Mezopotámie. Navíc docházelo i k přímému boji o moc uvnitř achaimenovské dynastie. Persie vydržela až do roku 330 př. n. l., kdy skončila vláda Dareia III.²⁰, který vedl válku s Makedonci. Porážka Persie s Alexandrem Velikým znamenala konec říše. Dnes se můžeme pouze domnívat, jak dlouho by zavedený systém vydržel, kdyby k této porážce nedošlo.

¹⁹ Období vlády (559-522 př. n. l.).

²⁰ Období vlády (335-331 př. n. l.).

10.1. Charakteristika státu

Nad všemi složkami stál samotný král. Ten určoval všechny správce a rozděloval majetek. Byl králem králů, prokazoval spojení s dávným předkem Achameinem. Perská říše byla podobně jako ta Asyrská silně centralizována a rozdělena na provincie, kam byli dosazováni zástupci. Zároveň využívali již zavedených systémů řízení. Na rozdíl od Asyrské říše si byla Persie vědoma mnohonárodnostního složení svého státu. Postavení lidí ve společnosti se dalo rozpoznat například podle oděvů. V celé říši se mluvilo rozličnými jazyky. Peršané měli jiný jazyk než obyvatelé Mezopotámie. I v tomto byla Persie jedinečná a dbala na různorodost. Těmito kroky, určitým ponecháním původních politických i sociálních tradic, si zajišťovali snadnější kontrolu nad celou říší. Lidé si nebyli vědomi perské nadvlády, neboť jim byl ponechán jejich zažitý život. Jedním z kroků centralizace bylo nastolení daňového systému, který určoval provinciím výši odváděných daní (Wiesehöfer 2007: 79-80).

Základní složkou byla opět provincie, satrapie. Satrapiím vládl satrapa, který byl určen králem. Sám sídlil, podobně jako asyrští správci, v paláci, odkud vše řídil. Spravoval celou satrapii podle nařízení centra. Správci dostávali od říše různé statky, které ale zůstávaly majetkem krále. Horní vrstvy obyvatelstva si ponechaly své pravomoci z dřívějších dynastií. Všechny satrapie byly propojeny královskými cestami s hlavními centry říše, Persepolí nebo Súsamí (Van de Mieroop 2010: 284-285).

11. Závěr

Cílem mé práce bylo zmapovat historii aktérů Starověké Mezopotámie, kteří dokázali ovládnout oblast celé Mezopotámské nížiny a nastolit centrální vládu nad svými spravovanými oblastmi. Takových aktérů bylo několik, nicméně nedokázali ovládnout území na více než tři staletí. Po celou historii byly mezopotámské státní celky poznamenány kulturou, která vznikla již dlouho před první velkou mocností, Akkadskou říší.

V první části bylo třeba zmínit charakteristiku přírodních podmínek. Tuto oblast stále ovlivňovaly změny klimatu, které se odehrávaly po celém světě. Tyto změny měly vliv na hladinu vodních toků, velikost srážek za rok a mnoho dalších věcí. Právě proto tak zásadně ovlivňovaly po celou historii mezopotámské státní útvary, které byly životně závislé na úspěšném zemědělství. Nejvíce tyto změny postihovaly samotné obyvatelé, kteří pak mohli mít tendence k revoltě. Je jasné, že změny tehdejšího systému neovlivňovalo pouze klima, ale vícero faktorů.

Zrod nové civilizace se vyvíjel po celá tisíciletí od dob neolitické revoluce. Velké změny nenastaly najednou. Vývojem tehdejších kultur Blízkého východu došlo kolem roku 4 000 př. n. l. k vzniku urucké kultury, která je spojena s vysokou mírou urbanizace, která znamenala zásadní změnu. Urucká kultura začala centralizovat život lidí do měst a to hlavně kolem chrámů. Výsledkem urbanizace bylo vytvoření prvních státních celků – městských států, které ovládaly hlavně zemědělské oblasti kolem měst. Tyto městské státy následně ovládaly, především v jižní Mezopotámii, po další staletí politický i společenský život. I přes souboje různých aktérů nedospěl vývoj v období raného Sumeru k žádnému centrálnímu státu, který by dokázal propojit celou Mezopotámii.

Toto se povedlo až králi Sargonovi. Prvnímu akkadskému králi, který se prohlásil za „krále světa“. Sargon spojil Sumer a Akkad do

jednoho státu a vytvořil tak první centrální vládu, která panovala nad celou Mezopotámií. V tomto případě ještě nemůžeme hovořit o propracovaném dělení do provincií, k tomu se dopracovala později až Novoasyrská říše. Sargon a jeho následovníci pravděpodobně udržovali svou vládu pomocí hrubé síly. Jejich éra byla protkána neustálými konflikty o udržení moci nad ostatními městskými státy, které toužily po nezávislosti. Důležitou etapou byla vláda akkadského krále Narám-Sína, který se prohlásil za krále „čtyř světových stran“ a prohlásil se za boha. Přesto Akkadská říše nevydržela ani 200 let. Rozpadla se pod tlakem vnitřního odporu aliancí městských států i pod tlakem nově příchozích etnik.

Po této éře sjednotili znovu Mezopotámii vládci Uru, kteří ovládli většinu území Akkadu. Ovládali menší území než Akkad, ale měli více propracovaný systém byrokratizace. Je zde patrné rozdělení na hlavní centrum v Sumeru a Akkadu a druhou část, okrajové oblasti. Ur zavedl daňový systém a patrně držel periferní oblasti díky vojenské síle. Po kolapsu Urského státu nastává dlouhá éra teritoriálních států, kterým se nepodařilo ovládnout celou Mezopotámii. Dochází i k míchání mnoha etnik a přemísťování centra moci Mezopotámie. Z tohoto období vybočuje až Chammurapiho Babylón z období 18. století př. n. l., kterému se podařilo ovládnout celou Mezopotámii po dobu celého jeho života. Byla to éra především zvelebování měst, ze které se nám dochovalo poměrně dost památek.

Od Chammurapiho éry uplynuly staletí, než se objevil tak mocný hráč, který dokázal to, co nikdo před tím v mezopotámské historii. Od 10. století př. n. l. zaznamenáváme rozmach Novoasyrské říše, která dosáhla úplné centralizace Mezopotámie. Po stabilizování Asyrského státu se vydala Asýrie směrem expanzivní politiky, která vyvrcholila za vlády Sargona II., který kraloval do té doby nejrozsáhlejšímu území. Asýrie dokázala nastolit řád díky své vojenské síle a její periférie byly často

ovládány dosazenými správci. Novoasyrská říše disponovala klasickou imperiální strukturou, jak ji popisuje Motyl. Byla rozložena spojením periférií v babylónské oblasti, které se proti centru spojily. Novoasyrská říše byla klasickým impériem, jaké se objevuje posléze i v našich dějinách. Měla však své problematické rysy stejně jako každý jiný takto velký celek. Centrum bylo někdy dost vzdálené od periférií, což nepřispívalo stabilitě. Zároveň je říše, tak silná, jak jsou silné elity v centru. V Asyrské říši docházelo k neshodám uvnitř královské rodiny, což podkopávalo jejich autoritu v celé říši. Asyrská říše se rozpadlo pod tlakem Babylónie, ale i díky přestávajícímu fungování svého systému. Tato říše byla posledním ryze mezopotámským státním útvarem. Novoasyrskou říši po malé epoše Babylónie začlenila do svého území Persie.

Pokus nastolit imperiální správu v Mezopotámii provázelo vždy mnoho problémů. Nikomu se to ve starověkém světě nepodařilo na déle než tři století. Je to dáno i povahou mezinárodního systému, ve kterém se nacházelo mnoho aktérů, kteří ovlivňovali život Mezopotámie svými vpády. Charakteristika tohoto systému byla zřejmě předurčena tradicí a zvyky z urucké doby a Sumeru. V Mezopotámii byla příliš zakořeněná tradice městských jednotek a samostatných států, které pokud se staly perifériemi, tak nepřestávaly doufat v samostatnost. Tuto tradici nebylo lehké překonat a podařilo se to až Asýrii v 1. tisíciletí př. n. l. Poznatky z těchto říší nám mohou poskytnout cenné informace. Každá říše zažila pád a to může čekat i naši společnost.

12. Seznam použité literatury

Bedford, Peter R. (2007). The Neo-Assyrian Empire. In: Morris, Ian – Scheidel, Walter (2009). *The Dynamics of Ancient Empires: State Power from Assyria to Byzantium* (New York: Oxford University Press), s. 30-66.

Crawford, Harriet (1991). *Sumer and the Sumerians* (Cambridge: Cambridge University Press).

Doyle, M. W. (1986). *Empires* (New York: Cornell University).

Frankfort, Henri (2006). The Last Predynastic period in Babylonia. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume I, Part II: Early History of the Middle East* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 71-92.

Gadd, C. J. (2006a). Babylonia c. 2120-1800 B.C. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume I, Part II: Early History of the Middle East* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 595-638.

Gadd, C. J. (2006b). Hammurabi and the end of his dynasty. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume II, Part I: History of the Middle East and the Aegean Region* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 176-227.

Gadd, C. J. (2006c). The cities of Babylonia. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume I, Part II: Early History of the Middle East* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 93-143.

Gadd, C. J. (2006d). The dynasty of Agade and the Gutian Invasion. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient*

History: Volume I, Part II: Early History of the Middle East (Cambridge: Cambridge University Press), s. 417-461.

Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Re-search*. Vol. 8, No. 2, s. 81-117.

Grayson, A. K. (2006). Assyrian civilization. In: Boardman, John – Edwards, I. E. S. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume III, Part II: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B. C.* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 194-228.

Klíma, Josef (1976). *Lidé Mezopotámie* (Praha: Orbis).

Motyl, Alexander J. (2001). *Imperial Ends* (New York: Columbia University Press).

Nardo, Don (2007). *Ancient Mesopotamia* (Farmington Hills, Greenhaven Press).

Oates, Joan (2006). The fall of Assyria (635-609 B.C.). In: Boardman, John – Edwards, I. E. S. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume III, Part II: The Assyrian and Babylonian Empires and other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B. C.* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 162-193.

Oliva, Pavel (1984a). Akkadská říše a tzv. sumerská renesance. In: Burian, Jan – Oliva, Pavel, *Civilizace starověkého středomoří* (Praha: Svoboda), s. 35-39.

Oliva, Pavel (1984b). Počátky Mezopotámské civilizace. In: Burian, Jan – Oliva, Pavel, *Civilizace starověkého středomoří* (Praha: Svoboda), s. 24-30.

Oppenheim, A. Leo (2001). *Starověká Mezopotámie* (Praha: Academia).

Saggs, H. W. F. (1965). *Everyday life in Babylonia and Assyria* (London: B.T. Batsford Ltd.).

Sayce, Archibald H. (2000). *Babylonians and Assyrians* (Boston: Adamant Media Corporation).

Van de Mieroop, Marc (2010). *Dějiny starověkého Blízkého východu* (Praha: Academia).

Wiesehöfer, Josef (2007). The Achaemenid Empire. In: Morris, Ian – Scheidel, Walter (2009). *The Dynamics of Ancient Empires: State Power from Assyria to Byzantium* (New York: Oxford University Press), s. 66-99.

Wiseman, D. J. (2006). Assyria and Babylonia c. 1200-1000 B.C. In: Edwards, I. E. S. – Gadd, C. J. et al. (2006). *The Cambridge Ancient History: Volume II, Part II: History of the Middle East and the Aegean Region 1380-1000 B. C.* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 443-481.

12.1. Internetové zdroje

Britannica (2014). *History of Mesopotamia* (<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/376828/history-of-Mesopotamia/>, 15. 4. 2014).

Galtung Institute (2014). *Johan Galtung* (<https://www.galtung-institut.de/home/johan-galtung/>, 30. 3. 2014).

University of Cambridge (2014). *Ziyaret Tepe* (<http://www.arch.cam.ac.uk/about-us/mesopotamia/mesopotamia-research/mesopotamia-ziyaret-tepe>, 15. 4. 2014).

13. Resumé

This thesis deals with development of Ancient Mesopotamia and particularly their central government departments, that emerged there during 2500 years. At the confluence of two rivers – Euphrates and Tigris – arose many state departments, from city-states even to vast empires. In the first part is described a theoretical concept of empire, from the works of Alexander Motyl. It outlines empire stages and development, from its founding to its decay. At the same time it characterizes the composition of the empire, which consists of a center and one or more peripherals. This is a characteristic composition also for Mesopotamia, whose area at the beginning consisted of dozens separate state entities.

After the introductory part follows description of natural conditions of Mesopotamian area and then outline of primeval Mesopotamian development. The other parts of this thesis gradually describe the historical development of the central states of Ancient Mesopotamia. The basis for this was the development of the Uruk period culture, that started the Mesopotamian city-states development. Sumerian dynasties continued with this development, but they were mainly competing for power.

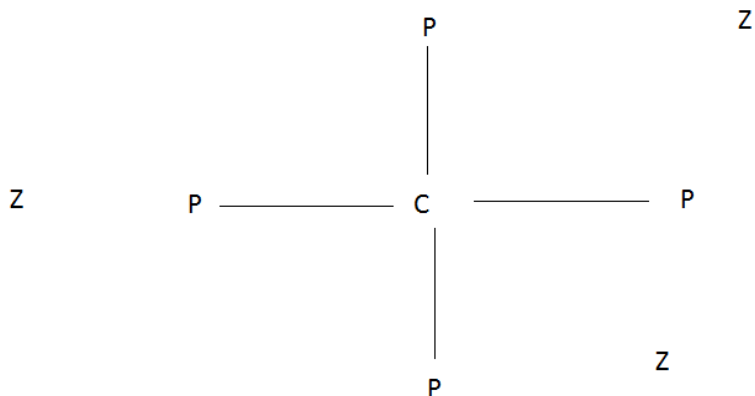
The thesis focuses on a detailed description of the various empires and the basic nature of their government of those who have managed to unite the entire Mesopotamian region and at least for some time were able to control it. The first successful „actor“ was the Akkadian Empire, which showed the direction for other following states.

The Mesopotamian period culminates in the Neo-Assyrian Empire, which has managed to control the biggest territory and to fully centralize all the areas of Mesopotamia. Its structure was a classic example of empire building, which consisted of the center, that ruled over other peripherals.

14. Přílohy

Příloha č. 1 - Stavba impéria – C =centrum (jádro), P = periferie,

Z = oblasti mimo státní strukturu (Motyl 2001: 16).

Příloha č. 2 – Novoasyrská říše (University of Cambridge 2014).

